

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
ÚSTAV DĚJIN UMĚNÍ

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

**Secesní kostel Povýšení sv. Kříže v Jablonci nad Nisou
a jeho architekt Josef Zasche**

Vedoucí práce: prof. PhDr. Petr Fidler

Autor práce: Kateřina Chrudimská

Studijní obor: Dějiny umění

Ročník: 3

2013

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem svoji bakalářskou práci vypracovala samostatně pouze s pomocí použitým pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

České Budějovice, 10. 5. 2013

.....

Poděkování

Ráda bych touto cestou poděkovala všem, kteří mi pomáhali při přípravě mé bakalářské práce. Nejdříve bych tímto způsobem ráda poděkovala vedoucímu mé bakalářské práce, prof. PhDr. Petru Fidlerovi, za věcné rady, připomínky a veškerou pomoc při její přípravě. V neposlední řadě bych chtěla poděkovat i svým rodičům za poskytnutí podpory a chápajícího zázemí.

Anotace

Kateřina Chrudimská

Secesní kostel Povýšení sv. Kříže v Jablonci nad Nisou a jeho architekt Josef Zasche

Bakalářská práce se zabývá secesním kostelem Povýšení sv. Kříže v Jablonci nad Nisou, kterému, ačkoliv se jedná o jednu z nejpůsobivějších ukázek secesního sakrálního umění u nás, byla doposud věnována pozornost pouze okrajově. Podobně je na tom i autor stavby, architekt německého původu Josef Zasche, který byl činný na počátku 20. století v Praze, díky čemuž se stal skoro jediným německým soukromím architektem působícím v našem hlavním městě. Samotný objekt kostela je podroben analýze architektury a jejímu zhodnocení s návazností na historické pozadí stavby. Nechybí ani snaha o vysvětlení, proč jsou secesní sakrální stavby tak ojedinělé a v neposlední řadě je představen i autor stavby Josef Zasche.

Vedoucí: prof. PhDr. Petr Fidler

Annotation

Kateřina Chrudimská

Art Nouveau Church of Promotion st. Cross in Jablonec nad Nisou and his architect Josef Zasche

The bachelor thesis deals with the Art Nouveau Church of Promotion st. Cross in Jablonec nad Nisou, to which only marginal attention has been paid so far, although it is one of the most impressive demonstrations of the Art Nouveau sacral art in our country. It is the same with the author of the building, the architect of German origin Josef Zasche, who was active in Prague in the beginning of the 20th century and who was almost the only German free architect in our capital city. The architecture of the church was analyzed and evaluated in connection with the historical background of the building. There is also an effort to explain why the Art Nouveau sacral buildings are so unique and last but not least, the author of the building Josef Zasche is presented as well.

Supervizor: prof. PhDr. Petr Fidler

Obsah

1. Úvod	8
2. Přehled pramenů a literatury	11
3. Město Jablonec nad Nisou	15
3.1. Stavební vývoj Jablonec nad Nisou	18
4. Secesní architektura	19
4.1. Pojem „secese“	19
4.2. Architektura secese	20
4.3. Secesní sakrální architektura	22
5. Starokatolický kostel Povýšení sv. Kříže	25
5.1. Stavebník Starokatolická církev	25
5.2. Stavba kostela	26
5.3. Plánová dokumentace	29
5.3.1. Plán č. I.	30
5.3.2. Plán č. II.	31
5.3.3. Plán č. III.	32
5.3.4. Plán č. IV.	32
5.3.5. Plán č. V.	33
5.3.6. Plán č. VI.	34
5.3.7. Plán č. VII.	34
5.3.8. Plán č. VIII.	35
5.4. Kostel Povýšení sv. Kříže v Jablonci Nad Nisou	36
5.4.1. Interiér kostela	37
5.4.2. Exteriér kostela	39
5.5. Zhodnocení stavby	40
6. Architekt Josef Zasche	43
6.1. Architektovo dětství	43
6.2. Zascheho dílo	45
6.2.1. Stavby pro Jablonec nad Nisou	45
6.2.2. Stavby pro Prahu	47
6.2.3. Stavby pro severní a severozápadní Čechy	51
7. Závěr	53
8. Prameny a literatura	55

8.1. Literatura	55
8.2. Články	56
8.3. Internetové zdroje	57
8.4. Archivní prameny	57
8.4.1. Okresní archiv Jablonec nad Nisou	57
8.4.2. Okresní archiv Liberec.....	57
8.4.3. Archiv Akademie věd v Praze	57
8.4.3. Národní archiv v Praze	57
8.5. Tištěné prameny.....	58
8.5.1. NPÚ, ú. p. Liberec	58
9. Seznam vyobrazení.....	59
10. Obrazová příloha.....	63

1. Úvod

Cílem mé bakalářské práce je komplexně seznámit čtenáře se stavbou kostela Povýšení sv. Kříže v Jablonci nad Nisou a jeho architektem Josefem Zaschem. Kromě vlastního popisu kostela a jeho následné analýzy se budu věnovat i širšímu historickému pozadí stavby. Protože se o kostelu nedochovalo mnoho materiálů, je zde stále řada otevřených otázek, na které se budu snažit ve své práci upozornit a následně na ně i v rámci svých možností odpovědět. Dále se také kromě historického pozadí kostela Povýšení sv. Kříže budu věnovat i samotné době a historickému prostředí, ve kterém stavba vznikla. V neposlední řadě se kromě samotné analýzy kostela pokusím vysvětlit i důvod, proč jsou sakrální secesní stavby tak ojedinělé.

Kostel Povýšení sv. Kříže v Jablonci nad Nisou je již dlouhou dobu považován za jednu z nejpůsobivějších secesních sakrálních staveb na našem území, avšak jenom málo publikací mu doposud věnovalo pozornost. Kostel vznikl na počátku 20. století, tedy v době, kdy se tento poslední historický sloh u nás teprve formoval, a jedná se tady pravděpodobně o stylově nejčistší secesní sakrální památku na našem území. Významné je i to, že celá stavba je od svého vzniku úzce spjata s osobností stavitele tohoto kostela a pozapomenutého rodáka z Jablonce nad Nisou architekta Josefa Zascheho.

Důvodem proč jsem si vybrala toto téma pro svoji bakalářskou práci, je i to, že sama pocházím z Jablonce nad Nisou a navíc dlouhá léta měl tento kostel pro mě zvláštní význam. Sice mě původně lákalo psát o kostelu Nejsvětějšího Srdce Ježíšova, rovněž díla Josefa Zascheho, ale odradil mě fakt, že o této stavbě už několik prací bylo publikováno. Oproti tomu kostelu Povýšení sv. Kříže se zatím mnoho badatelů nevěnovalo. Prozatím vznikla pouze jediná kniha¹, která se hlouběji zabývá tímto tématem, ale jak mi napsal její autor Jan Strnad, více než za odbornou publikaci jí považuje spíše za knihu pro širší veřejnost. Tato skutečnost mě tak opravňovala se stavbou více zabývat.

Při sestavování své bakalářské práce jsem se snažila postupovat systematicky tak, aby jednotlivé části textu na sebe plynule navazovaly. Základem bylo nejprve shromáždění dostupné literatury, která by se k danému tématu vztahovala. Literaturu jsem pak v první kapitole porovnávala a snažila jsem se ji kriticky zhodnotit. Ale jak už

¹ Jedná se o knihu „*Kapitoly ze stavebního vývoje Jablonce*“, která vyšla v roce 2004 v Jablonci nad Nisou a jejími autory jsou Jan Kobler, Markéta Lhotová, Jan Strnad a František Padrta.

jsem uvedla výše, dostupné literatury ani materiálů není mnoho, a proto jsem se snažila upozornit na jakoukoliv drobnou zmínku, která by se stahovala ke stavbě kostela nebo k jeho architektovi. Většinu materiálů jsem získala v Městské knihovně v Jablonci nad Nisou nebo v Krajské knihovně v Liberci. S archivními materiály to bylo složitější. Kromě archivu v Jablonci nad Nisou, jsem navštívila i Státní okresní archiv v Liberci, dále pak památkovou péči v Liberci nebo archiv Akademie věd v Praze a Národní archiv v Praze. A přestože si myslím, že jsem návštěvě jednotlivých institucí věnovala dostatek času, objem materiálů, které jsem získala, není nikterak velký.

V další části mé bakalářské práce, jsem se snažila podrobněji představit město Jablonec nad Nisou a jeho historický a architektonický vývoj. Především jsem chtěla poukázat na skutečnost, že byl Jablonec v době vzniku kostela jedním z nejbohatších měst pohraničí a jeho věhlas přesahoval hranice Evropy. Jablonec byl v této době mladé a bohaté město, které bylo otevřené novým tendencím a moderním proudům, takže se stalo ideálním místem pro nový secesní chrám.

V následující kapitole se zabývám samotnou secesí. V této části jsem se nejdříve pokusila vysvětlit pojem secese, a co vlastně toto „nové umění“ ve své době znamenalo. Chtěla jsem poukázat na kořeny secese a na původní myšlenky, které stály u jejího zrodu. Také jsem se snažila vymezit limity a možnosti tohoto pravděpodobně posledního historického slohu. Dále jsem se snažila naskicovat chronologicky vývoj secesní architektury na našem území, kdy se pokouším čtenáři podat ucelený pohled na spletitý vývoj, který u nás secese prodělala. Tuto kapitolu následně uzavírám textem, ve kterém se zabývám obecně sakrální secesní architekturou a snažím se tak vymezit hranice a důvody, proč jsou tyto stavby tak ojedinělé.

Ve čtvrté kapitole seznamuji čtenáře již se samotným objektem kostela Povýšení sv. Kříže v Jablonci nad Nisou. Nejprve se věnuji stavebníkovi tohoto kostela, tedy Starokatolické církvi. Ve zkratce čtenáře seznamuji s historií tohoto hnutí a s vývojem, který Starokatolická obec prodělala na území severních Čech. Po tomto krátkém úvodu se věnuji samotné stavební historii kostela, ve které se snažím nastínit dodnes nevyřešené okolnosti stavby. Celou kapitolu uzavírám nejprve dochovanou plánovou dokumentací, která doposud nebyla bez retuší publikována a ani podrobena hlubšímu zkoumání. Závěr kapitoly je pak věnovaný samotnému popisu stavby.

Závěrečná část mé bakalářské práce je věnována architektovi Josefu Zaschemu, který byl dlouhá léta schovaný v pozadí, ale jeho tvorba, podle mého názoru, měla na architekturu 20. století v Čechách jistý vliv. Nejdříve se pokouším čtenáři přiblížit

Zascheho dětství a studium na průmyslové škole v Liberci a na akademii Výtvarných umění ve Vídni, po kterém se mladý architekt usadil natrvalo v Praze. Po tomto krátkém úvodu se věnuji jednotlivým realizacím a projektům, na kterých Josef Zasche pracoval. Jeho činnost jsem neseřadila chronologicky, ale podle míst, pro které byly stavby vytvořeny. Nejprve se tak věnuji stavbám, které Josef Zasche vytvořil pro svoje rodné město Jablonec nad Nisou, následně se věnuji stavbám, které vytvořil pro naše hlavní město a celou kapitolu uzavírám stavbami, které vznikly v severních a severozápadních Čechách.

Po závěrečném shrnutí následuje seznam pramenů a literatury a seznam vyobrazení. Celá práce je doplněná obrazovou přílohou, která slouží, jak pro větší orientaci v dané problematice, tak pro snadnější pochopení tématu.

2. Přehled pramenů a literatury

Přestože je dnes secesní Starokatolický kostel Povýšení sv. Kříže[obr. 1] považován za jednu z nejzajímavějších sakrálních staveb z roku 1900, prozatím tato stavba nebyla podrobena soustavnému studiu a celkovému zhodnocení. Bohužel podobně je na tom i autor, jemuž je tento kostel připisován. Jedná se o architekta Josefa Zascheho, který se narodil roku 1871 v Jablonci nad Nisou. Navštěvoval stavební oddělení průmyslové školy v Liberci a poté odešel studovat do Vídně na akademii výtvarných umění. Po praxi ve vídeňském ateliéru Friedricha Schachnera se Josef Zasche usadil v Praze, kde žil a pracoval až do roku 1945. Následně byl odsunut do malé vesnice blízko českých hranic, kde roku 1957 zemřel v naprostém zapomnění.

Josef Zasche je v odborných kruzích velmi často považován za jednoho z hlavních představitelů německé architektury v českém regionu. Ale dodnes o něm samotném vznikla pouze jediná ucelená monografie², již sepsal jeho mladší kolega Rudolf Güntner.³ Tato monografie byla vydána u příležitosti výročí narození Josefa Zascheho v roce 1971. Jak se však následně ukázalo, obsahuje řadu nepřesností. V roce 1990 na ni kriticky reagovali historici architektury Zdeněk Lukeš a Jan Svoboda, kteří následně na jejím základě vydali studii o Josefu Zascem v časopise *Umění*.⁴ Zdeněk Lukeš a Jan Svoboda ve svém článku upozorňují na špatnou lokalizaci a neúplný výčet staveb od Josefa Zascheho nebo na nesprávné datum úmrtí architekta. Přesto ale zdůrazňují, že tato práce, jako jediná, podává poměrně podrobný obraz o Zascheho studiích ve Vídni. Dále se ve studii Lukeš a Svoboda zabývají převážně Zascheho působením v Praze a detailně se věnují stavbám, které zde Josef Zasche projektoval. Stavbám, které Josef Zasche vytvořil mimo Prahu, se ale bohužel věnují jen okrajově, což považují za určitý nedostatek tohoto článku.

Historik architektury Zdeněk Lukeš se k osobě a dílu Josefa Zascheho vrací i ve své další práci. Jedná se o knihu „*Splátka dluhu: Praha a její německy hovořící architekti 1900 - 1938*“⁵, která vyšla ke stejnojmennému výstavnímu projektu. V úvodu knihy se dočítáme, že „[...] *Splátka dluhu představuje německy hovořící architektky,*

² Rudolf Günther, *Lebensbild eines Architekten*, Mnichov 1971.

³ Rudolf Günther se narodil roku 1902 a studoval na Akademii výtvarných umění v Praze, kde působil v ateliéru u Josefa Gočára. Je autorem několika staveb na Jablonecku, které vycházejí z expresionismu. (Lukeš – Svoboda (pozn. 4), s. 452)

⁴ Zdeněk Lukeš – Jan Svoboda, *Josef Zasche, Umění XXXVIII.*, 1990, s. 534 – 543.

⁵ Zdeněk Lukeš, *Splátka dluhu: Praha a její německy hovořící architekti 1900 – 1938*, Praha 2002.

kteří v letech 1900 až 1938 pracovali v Praze. Na rozdíl od výtvarných umělců nepatří pražští němečtí architekti ke konzervativním tvůrcům, nýbrž stojí blíže evropské špičce avantgardy. Friedrich Ohmann byl první, který zavedl do pražské architektury secesní prvky, Josef Zasche spolupracoval s Janem Kotěrou a Adolf Loos realizoval v Müllerově vile svoji radikální vizi prostoru.⁶ Těchto pár řádků přesně vystihuje charakteristiku knihy, jež se snaží o ucelený pohled na problematiku pražské meziválečné architektury ve 20. a 30. letech 20. století. Obdobnému tématu se Zdeněk Lukeš věnuje i ve své další knize – „10 století architektury: Architektura 20. století“⁷, ale stejně jako v předchozí publikaci i zde se Lukeš zabývá hlavně architekturou pražskou.

Dalším z historiků a teoretiků zabývajících se architektonickou modernou, na něhož bychom neměli zapomenout, je Jindřich Vybíral. Stejně jako Zdeněk Lukeš sleduje problematiku českoněmeckých vztahů v architektuře na počátku 20. století. Ve své studii „Německá architektura v Praze v letech 1900 – 1918: tvůrci a záměry“⁸ se Jindřich Vybíral obecně věnuje problematice německých architektů v Praze, díky čemuž nám přináší detailní shrnutí Zascheho pražského tvůrčího období. Zmínku o Josefovi Zascchem nalezneme i v knize „Česká architektura na prahu moderní doby: devatenáct esejů o devatenáctém století“⁹. Tuto knihu vydal Jindřich Vybíral v roce 2002 a prezentuje se v ní hned několik esejů, které se zabývají vývojem české architektury v 19. století.

Z knih a článků, které se dále aspoň na pár řádcích věnují Josefu Zascchemu, mohu například uvést knihu od Rostislava Šváchy „Od moderny k funkcionalismu“¹⁰. Josefu Zascchemu se dále věnuje například i Jan Emil Koula ve své knize „Nová česká architektura a její vývoj v XX. století“¹¹. Jan E. Koula na architekta Josefa Zasccheho vzpomíná i v článku, jenž vyšel v časopise Československý architekt v roce 1975.¹² Dále se pak jedná o knihu od Karla Honzíka „Ze života avantgardy“¹³. Ale stejně jako

⁶ Ibidem, s. 9.

⁷ Zdeněk Lukeš, *10 století architektury: Architektura 20. století*, Praha 2001.

⁸ Jindřich Vybíral, *Německá architektura v Praze v letech 1900 - 1918: tvůrci a záměry*, *Umění LI.*, 2003, 306 – 324.

⁹ Jindřich Vybíral, *Česká architektura na prahu moderní doby: devatenáct esejů o devatenáctém století*, Praha 2002, s. 303 – 310.

¹⁰ Rostislav Švácha, *Od moderny k funkcionalismu. Proměny pražské architektury 1. poloviny 20. století*, Praha 1985, s. 81 – 91.

¹¹ Jan E. Koula, *Nová Česká architektura a její vývoj ve XX. století*, Praha 1940, 16 – 29.

¹² Jan E. Koula, *Moje začátky u Josefa Zasccheho*, *Československý architekt XXI.*, 1975, s. 8.

¹³ Karel Honzík, *Ze života avantgardy*, Praha 1963, 166 – 171.

již zmíněný Zdeněk Lukeš a Jindřich Vybíral, se i tyto publikace výhradně zaměřují na Zascheho pražské tvůrčí období.

O Zascheho působení mimo Prahu se tak skoro nic nedozvídáme, stejně jako o kostelu Povýšení sv. Kříže v Jablonci nad Nisou. Je pravděpodobné, že tento stav má na svědomí „minulý režim“, který se po dlouhá léta snažil z jablonecké historie vymazat německou minulost. A i dnes nacházíme o jedné z nejdůležitějších staveb Jablonce pouze skromné zmínky. Je tomu tak i v knize od Jany a Josefa Scheybalových „*Kraj kolem Jizery*“¹⁴, kde sice autoři rozvádějí po Jablonci často tradovaný názor, že se na stavbě kostela kromě Josefa Zascheho podílel i architekt Kamil Hilbert. Z dnešního pohledu tomuto názoru, ale odporuje fakt, že architekt Kamil Hilbert na svých stavbách často využíval stavební prvky, které vycházejí z gotiky. Ale kostel Povýšení sv. Kříže v Jablonci nad Nisou žádné tyto prvky nemá. Přesto nelze vyloučit, že se Kamil Hilbert nějakým způsobem na stavbě nepodílel.

O práci Josefa Zascheho se dále zajímá například německý historik umění Dieter Klein nebo Jan Strnad, ředitel Městské galerie My a rodák z Jablonce nad Nisou. Právě Jan Strnad se ve své práci snaží o rehabilitaci Zascheho děl v očích širší veřejnosti. V 90. letech se Jan Strnad zasloužil o vydávání kulturního časopisu „*Jizerská kóta*“, kde se mimo jiné objevil i článek od Dietra Kleina věnovaný Josefu Zschemu.¹⁵ Jan Strand také realizoval malou výstavu v Městské galerii My, nazvanou „*Josef Zasche/ Robert Hemmrich – výstava ke 140. výročí narození jabloneckých architektů, spoluvůrců panoramatu Jablonce nad Nisou*“¹⁶ a zasloužil se i o vydání knihy „*Kapitoly ze stavebního vývoje Jablonce*“¹⁷. V této knize se spolu s dalšími autory, jakými jsou František Padrt, Jan Kober či Markéta Lhotová, zabývá otázkou nejdůležitějších staveb a architektů v Jabloneckém regionu. Proto není nic neobvyklého, že se v této knize, která má podle autorů spíše popularizační než odborný charakter, objevuje i Josef Zasche, který bezpochyby patří mezi nejvýznamnější architektonické osobnosti Jablonce nad Nisou. V knize je vcelku obšírně popsán historický vývoj druhé sakrální stavby, kterou pro své rodné město Josef Zasche projektoval. Jedná se o kostel Nejsvětějšího Srdce Páně, který byl realizován v letech 1930 – 1931. Přesto autoři

¹⁴ Scheybal- Scheybalová, *Kraj kolem Jizery*, Železný Brod 1995, s. 96.

¹⁵ Dieter Klein, Architekt Josef Zasche, *Jizerská kóta* 0428, č. 3, 1996, 22 – 30.

¹⁶ Výstava se konala od 16. 9. do 21. 10. 2011 v městské galerii MY, pod záštitou starosty města Jablonce nad Nisou Ing. Petrem Beitlem.

(<http://www.jablonec.com/redakce/index.php?detail=5800&subakce=events>, vyhledáno 25. 3. 2013)

¹⁷ Kober- Lhotová – Strnad, *Kapitoly ze stavebního vývoje Jablonce*, Jablonec nad Nisou 2004.

nezapomínají ani na kostel Povýšení sv. Kříže. Díky tomu se tak dnes pravděpodobně jedná o nejucelenější publikaci zabývající se tvorbou Josefa Zascheho na Jablonecku.

Dnes, kdy už se dostalo jméno Josefa Zascheho do podvědomí širší veřejnosti, nalezneme jeho jméno například v „*Encyklopedii architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*“¹⁸ od Pavla Vlčka, či v „*Uměleckých památkách Prahy*“ od Růženy Baťkové.¹⁹ Jméno architekta se objevilo i v popularizační publikaci vydané Libereckým krajem v roce 2007²⁰ nebo v knize od Anděly Hórové „*Nová encyklopedie českého výtvarného umění*“.²¹

Vedle bibliografických zdrojů, by měly být základním zdrojem informací i materiály a archiválie z archivů a různých fondů, ale v těch se bohužel skoro žádné informace spojené se stavbou kostela Povýšení sv. Kříže nezachovaly. Za tuto situaci pravděpodobně může, jak Zascheho původ, tak i „minulý režim“. Při násilném odsunu v roce 1945 musel Zasche v Praze ponechat svůj osobní archiv, který byl následně zničen a pravděpodobně i rozkraden. Dnes jsou totiž archiválie týkající se Zascheho staveb rozesety po celé republice a spousta materiálu je v držení soukromých osob. Například ve Státním okresním archivu v Jablonci nad Nisou nalezneme pouze několik novinových ústřížků, které se týkají kostela Povýšení sv. Kříže a skeny původní plánové dokumentace, kdy ta originální se nachází v držení neznámé osoby. Některé další informace lze naleznout i v archivu Starokatolické církve, ale ani zde nejsou materiály kompletní.

¹⁸ Pavel Vlček (ed.), *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*, Praha 2004, s. 724.

¹⁹ Růžena Baťková (ed.), *Umělecké památky Prahy*, Praha 1998.

²⁰ Anděl Rudolf (ed.), *Libereckým krajem: osobnosti*, Liberec 2007, 167 – 169.

²¹ Anděla Hórová (ed.), *Nová encyklopedie českého výtvarného umění N - Ž*, Praha 1995, s. 947.

3. Město Jablonec nad Nisou^[obr. 2]

Přesnou dobu vzniku města Jablonce nad Nisou nelze dodnes přesně určit. Většina publikací a textů se svorně shoduje, že osada Jablonec byla založena pravděpodobně okolo 14. století. Podle Jana Kašpara se mohlo jednat o období před rokem 1356, jelikož z tohoto roku pocházejí první zmínky o osadě jménem „Jablonecz“.²² Jablonec tak pravděpodobně vděčí za své založení řeholnickému církevnímu řádu cyriaků²³, který zde měl působit až do husitských válek.

Jablonec byl od svého vzniku ve 14. století skoro po 200 let chápán, jako pustý a neobydlený. Podnebí zde nikdy nebylo vhodné pro zemědělství, takže osada byla vždy jen sporadicky osídlená. Proto je Jablonec na začátku 16. století stále veden v úředních spisech, jako neobydlené místo uprostřed Jizerských lesů.²⁴ Toto vše se změnilo až s příchodem Jana z Vartenberka, který na Jablonecko poprvé přinesl sklářský průmysl. Díky němu se stal Jablonec a jeho okolí místem, kde byly zhotovovány všechny typy skleněné, tak i kovové bižuterie a sklářský průmysl se stal jedním z nejslavnějších a nejdůležitějších artiklů, který severní Čechy proslavil skoro po celém světě. Díky Janu z Vartenberka tak dostal Jablonec svoji druhou šanci. Do Jizerských hor bohatých na dřevo, písek a vodu byly povoláni němečtí sklářští mistři a díky nim začal ve druhé polovině 17. století Jablonec poměrně rychle vzkvétat. Dokladem toho byla i stavba kamenného kostela zasvěceného svaté Anně.²⁵

Přelomem pro vývoj Jablonce, se však stalo až století následující. Hospodářský potenciál se díky sklářskému průmyslu pomalu zvyšoval. V 18. století nastoupila nová generace sklářských podnikatelů, zvyšoval se export hotových výrobků a polotovarů a tehdejší průmysl začínal být obohacen i o první bižuterii.²⁶ Tento ekonomický růst byl

²² Jan Kašpar, *Jablonec nad Nisou: město v proměnách času*, Jablonec nad Nisou 1996, s. 3.

²³ Jedná se o tzv. řád Křižovníků s červeným srdcem. Tento řád měl vzniknout v Římě okolo 12. století, kdy do Čech je měl podle tradice přivést český král Přemysl Otakar II., někdy kolem roku 1256. Řád byl nazván podle mučedníka sv. Cyrila a jejich hlavním posláním byly starost a péče o nemocné ve špitálech a nemocnicích. Řád byl stejně, jako spousta dalších řádů za josefínské reformy zrušen. (Řád Křižovníků s červenou hvězdou, <http://www.krizovnici.eu/>, vyhledáno 5. 5. 2013)

²⁴ Kašpar, *Jablonec nad Nisou: město* (pozn. 22), s. 3.

²⁵ Jan Kašpar, *Jablonec nad Nisou: stručný průvodce sedmi stoletími města*, Jablonec nad Nisou 2006, s. 16.

²⁶ Viz Scheybal- Scheybalová (pozn. 14), s. 101.

jedním z hlavních faktorů, proč byl Jablonec roku 1808 povýšen na městys,²⁷ a přestože se zdroje v udání přesného data neshodují, je pravděpodobné, že se toto povýšení odehrálo někdy mezi 20. dubnem a 20. květnem. Tímto povýšením nastala „zlatá éra“ rozvoje Jablonce, kdy neuplynulo ani šedesát let a Jablonec byl povýšen na město. U této příležitosti se změnil i název Jablonce, kdy dřívější označení obce nahradilo pojmenování Gablonz an der Neisse, neboli Jablonec nad Nisou.²⁸

Jablonec byl na město povýšen ve válečném roce 1866, ale ani tato situace nezadržela jeho rozvoj. Prusko – francouzská válka vyřadila z trhu konkurenci a Jablonec zaznamenává silný rozkvět bižuterního průmyslu.²⁹ Tento stav je nejlépe popsán v knize „Kraj kolem Jizery“ od Jany a Josefa Scheybalových – „[...] významným obdobím stavebního rozvoje sklářského města bylo třicetiletí mezi roky 1885 – 1915. Tehdy se tu stavěly reprezentační budovy v neorenesančním, neobarokním a secesním slohu. Vyrůstaly továrny, byla vybudována dráha mezi Libercem a Tanvaldem, město bylo spojeno s rychnovským nádražím úzkokolejnou elektrickou tratí. Bylo postaveno divadlo, pošta, několik škol, tělocvična. Proluky v ulicích zaplnily nové hotely, exportní domy a banky.“³⁰ Svě důležité místo tu měli především exportéři, jelikož ti nejvíce ovlivňovali hospodářský i stavební vývoj města. Z celého světa přiváželi do Jablonce nejmodernější trendy, na které mladé město dokázalo velmi rychle reagovat. Díky tomu se stal Jablonec jedním z nejbohatších měst v severních Čechách.³¹

Přestože ekonomický růst znamenal pro Jablonec větší příliv obyvatelstva, skladba populace v Jablonci nad Nisou byla po většinu času jasně daná. Větší počet obyvatel vždy tvořili občané německé národnosti. V roce 1910 v Jablonci žilo okolo 29 521 obyvatel, z toho Češi tvořili pouze malou část. Změna nastala až v poválečných letech 1918-38. Válka radikálně změnila život i mapu Evropy. Vznikl samostatný Československý stát a ten začal na důležitých úřadech v Čechách preferovat obyvatelstvo české národnosti. Přesto se v tuto dobu nemůže v Jablonci mluvit o počestřování. České obyvatelstvo v Jablonci tvořilo jen několik procent a proto se

²⁷ Městys je typ obce, která velikostně a významově stojí mezi vsí a městem. Dříve se jednalo především o místa, kde bylo možné pořádat týdenní a dobytčí trhy. Díky tomu se tyto obce odlišovaly od vsí, kde bylo pořádání trhů zakázané.

(Městys, <http://cs.wikipedia.org/wiki/M%C4%9Bstys>, vyhledáno 5. 5. 2013)

²⁸ Hölzl – Klein, *100 Gablonzer Schönheiten*, Mnichov – Jablonec n. Nisou 2012, s. 16.

²⁹ Viz Scheybal- Scheybalová (pozn. 14), s. 113.

³⁰ Ibidem.

³¹ Kašpar, *Jablonec nad Nisou: stručný* (pozn. 25), s. 27.

dlouhou dobu na úřadech stále preferovala němčina. Německý kulturní, politický i hospodářský život tak fungoval v Jablonci skoro bez omezení.³²

Změny, které následovaly po 1. světové válce, ale neušetřily ani Jablonec a jeho okolí. Vývoj hospodářské situace měl nepříznivý dopad na tradiční sklářskou a bižuterní výrobu, i přesto, že ve 20. letech světové trhy prahly po zboží, které neslo označení Jablonecká bižuterie.³³ Ale všeobecná krize ve 30. letech přinesla propad i tohoto průmyslu. Situaci zhoršoval i fakt, že nově vzniklé státy zavedly celní bariéry, zvýšila se zahraniční konkurence a na stále nové módní trendy nebyl schopen ani Jablonec včas reagovat.³⁴ Určitou finanční pomoc pro obyvatelstvo představovaly pouze stavby nové radnice a katolického kostela Nejsvětějšího Srdce Páně, kdy alespoň část nezaměstnaných občanů našla nové uplatnění.

Pro Jablonec byla dlouhou dobu typická otevřenost vůči různým duchovním impulzům doby. V Jablonci vedle sebe v rovnocenném postavení žili katolíci, evangelíci, starokatolíci a židé. Ale po připojení pohraničí k Německé říši, se i zde, po vzoru spousty dalších měst konala tzv. křišťálová noc, kdy byla jablonecká synagoga vypálena a židé deportováni do koncentračních táborů.³⁵ Ale ani situace, která nastala po porážce nacistického Německa v roce 1945, nebyla jednoduchá. Jablonec nad Nisou se po připojení pohraničí znovu stal součástí Československého státu, který paušálně obvinil německé obyvatelstvo ze spoluúčasti na válečných zločinech Třetí říše. Díky tomuto rozhodnutí, brzy nastalo období tzv. divokého odsunu. V tomto období ještě neexistovala jakákoliv správa města, což vedlo k tomu, že odsuny německého obyvatelstva byly chaotické a velmi často vycházely z praktik nacistického Německa. Český národ se chtěl pomstít za utrpení, již během války zažil a mnohdy to odnesli i nevinní lidé.³⁶

Přesto ani odchod řady kvalifikovaných německých sklářů, exportérů či brusičů nepřetrhl pouta s tradiční výrobou bižuterie. Tato změna nastala až později, v době, kdy se Jablonec pomalu měnil na místo automobilového průmyslu. Dnes tak v Jablonci nalezneme jen odkazy na jeho sklářskou minulost. Výroba bižuterie byla na většině míst

³² Kašpar, Jablonec nad Nisou: město (pozn. 22), s. 5.

³³ Takto souhrnně se označovalo zboží, které bylo vyrobeno na Jablonecku, Tanvaldsku a sousedním Železnobrodsku. Právě tento sortiment kovové a skleněné bižuterie dostal název Jablonecké zboží a byl pod ním znám na celém světě.

(Petr Nový, *Jablonecká bižuterie*, Praha 2008, s. 3)

³⁴ Kašpar, Jablonec nad Nisou: stručný (pozn. 25), s. 38.

³⁵ Kašpar, Jablonec nad Nisou: město (pozn. 22), s. 6.

³⁶ Jaroslav Kučera, *Odsun nebo vyhánění? Sudetští Němci v Československu v letech 1945 – 1946*, Praha 1992, s. 13 – 17.

zrušena nebo pozastavena, vše nahradil automobilový průmysl, který zaměstnává více jak polovinu obyvatel dnešního Jablonce nad Nisou.

3.1. Stavební vývoj Jablonec nad Nisou

Jak už bylo výše naznačeno, Jablonec i přes svoje založení ve 14. století, prodělal zásadní vývoj až v 18. a 19. století. Dnešní podobu města tak nejvíce ovlivnily historizující slohy a období secese [obr. 3], [obr. 4]. Tento vývoj vychází především z hospodářského rozmachu bižuterního a sklářského průmyslu, který nastal v 19. století. Většina dominant města začala vznikat až po povýšení Jablonce na město, tedy někdy v rozmezí let 1885 – 1935, kdy tento vývoj zastavila až 2. světová válka. Důležitější stavby byly z počátku svěřovány převážně architektům z Vídně nebo Německa. Podíl českého obyvatelstva, jak už bylo výše napsáno, byl vcelku malý, proto se není čemu divit, že kulturní život byl ovládán německou většinou. Postupem času se, ale ke slovu dostávali i místní stavitelé, jejichž počet se zvýšil po otevření státní průmyslové školy v Liberci, která v tomto městě přetrvává do dnešních let.³⁷

Na začátku vývoje se v Jablonci stavělo převážně v historizujících stylech. Nejrozšířenější byla tzv. novorenesance, tu následně vystřídala secese, jež zde přetrvala až do 1. světové války, kdy byla následně vystřídána různými proudy meziválečné architektury.³⁸ Město bylo od prvopočátků závislé na módních trendech, které sem z celého světa dováželi exportéři, kteří tak ovlivňovali nejen styl bižuterie, ale i stavební vývoj svého města, které se velmi rychle naučilo reagovat na světové dění. Toto je také jeden z důvodů, proč se již okolo roku 1900 objevují v Jablonci stavby ve stylu secese. Podle historika Dietra Kleina se zde secese stala symbolem měšťanské společnosti, která velmi rychle zbohatla a tímto stylem se chtěla vyrovnat šlechtickým vzorům.³⁹

³⁷ Viz Kober- Lhotová – Strnad (pozn. 17), s. 9.

³⁸ Ibidem, s. 9.

³⁹ Viz Hölzl – Klein (pozn. 28), s. 16.

4. Secesní architektura

4.1. Pojem „secese“

Umělecké hnutí, které se pomalu formovalo na přelomu 18. a 19. století neslo už od svého počátku několik jmen. V Německu jste se setkali s označením „Jugendstil“, ve Francii a Anglii zase s označením „Art Nouveau“. Pojem „Secese“, byl používán převážně v Rakousku. Každá země tento nový styl vnímala jiným způsobem. Dokonce neexistovala ani jednota uvnitř regionálních ohnisek, i zde existovaly odlišné názory a přístupy. Takže společná byla jen snaha o „modernitu“, ať už to znamenalo cokoliv.⁴⁰

Původní význam pojmu secese nebyl vždy tak jasně daný, jako tomu je dnes. Dříve nebyl totiž tento pojem chápán, jako označení uměleckého slohu. Ale byl znám, jednodušeji řečeno, jako antický pojem pro stávkou. Jak vysvětluje Petr Wittlich ve své knize „Česká secese“, celý původní význam slova secese znamenal na přelomu devatenáctého a dvacátého století „stávkou“ vůči starým stále kopírovaným formám.⁴¹ Jaroslav Herout ve své knize „Staletí kolem nás“ zase uvádí, že tento pojem znamenal hlavně oddělení, odštěpení, což mělo znázorňovat odnětí mladší generace umělců od starší.⁴² Ale ať už byl tento pojem chápán jako stávka nebo oddělení zůstává skutečností, že mladí umělci pomalu začínali odmítat historismus, jako hlavní proud uměleckých tendencí. Snažili se najít nový výrazový prostředek, který by stavěl na původnosti a ne na kopírování historických předloh stále dokola.

Nová generace se tak znovu obrátila k přírodě, díky tomu se tak naturalismus stal jedním z výchozích bodů nového umění. Dalšími hlavními pilíři se stal symbolismus a ornamentální dekorativismus. Petr Wittlich toto spojení vysvětluje takto: „[...] *naturalismus zvýraznil vztah k předmětné přírodě pomocí zrakového smyslu, symbolismus vztah k obrazovotvornosti fantazijních představ a ornamentální dekorativismus se stal základnou výtvarně formálního projevu.*“⁴³ A i přes to, že se styl a vnímání tohoto spojení u různých zemí a v různých spolcích měnil, společným pojítkem zůstala touha po nové umělecké svobodě a sebeurčení.

⁴⁰ Gössel – Leuthäuserová, *Architektura 20. století*, Köln 2001, s. 43.

⁴¹ Petr Wittlich, *Česká secese*, Praha 1985, s. 7.

⁴² Jaroslav Herout, *Staletí kolem nás*, Praha 1961, s. 255.

⁴³ Viz Wittlich (pozn. 41), s. 13.

Přesto se původní význam slova secese začal brzy měnit. Zakrátko se secese začal spojovat převážně dekorativismus, který se pro mnohé stal hlavním a někdy i jediným poznávacím znamením secese. Původní myšlenka se tak pomalu vyprazdňovala a přetvářela do moderního stylu. Přesto si snažili někteří umělci stále zachovat i úroveň symbolickou. Jak píše Petr Wittlich „[...] *po výtvarné stránce získala secesní linie i svůj symbolický vztah k ploše.*“⁴⁴ Toto spojení vysvětluje tak, že linie přestala být pouze linií, ale stávala se i plošným elementem. Díky tomu se snažila secese zachovat aspoň částečně svůj původní význam, kdy už nebylo obtížné rozeznat secesní dílo po jeho vnější formě, ale obtížnější bylo rozluštění, jeho vnitřního obsahu.⁴⁵

4.2. Architektura secese

Secesní architektura neprožila tak rychlý nástup jako tomu bylo například u malířství nebo užitého umění. A to i přes to, že na jejím počátku, stálo i několik architektů. Osvobodit architekturu od historizujících slohů nebyl úplně snadný úkol. Architektura byla většinou závislá na objednatelích a jejich vkusu, jenž byl dlouhá léta spojen s historizujícími slohy, a to především s neorenesancí a neogotikou. Dalším důvodem, proč u nás byl nástup secese v architektuře pomalejší, může být i skutečnost, že se architekti většinou nepodíleli na dispozičním řešení staveb. To měly na starosti především stavební firmy, proto byli jednu dobu architekti u objednavatelů chápáni pouze jako ti „co navrhují fasády“.⁴⁶

Přesto byly u nás podle Zdeňka Lukeše i přes nelehký nástup secese ideální podmínky na přijetí tohoto nového stylu. Čechy v této době patřily mezi vyspělejší země Rakouska – Uherska, byl zde dobrý průmysl a kvalitní školy pro nové projektanty. Ti se většinou na budoucí dráhu architekta připravovali na průmyslových školách. Jedny z nejvýznamnějších se nacházely v Liberci nebo v Brně. Studenti, kteří zde úspěšně absolvovali, následně pokračovali na pražské technice nebo odcházeli na Vídeňskou akademii umění, která byla po dlouhá léta považována za jednu z nejprestižnějších škol.⁴⁷ Proto se není čemu divit, že pozornost mladé generace

⁴⁴ Ibidem, s. 14.

⁴⁵ Ibidem.

⁴⁶ Zdeňk Lukeš, *Architektura secese v Čechách 1896 – 1914*, in: Vojtěch Lahoda (ed.), *Dějiny českého výtvarného umění IV/1*, Praha 1998, s. 127 – 154, cit. s. 135.

⁴⁷ Ibidem, s. 127.

architektů byla upřena právě na Vídeň, připočteme-li k tomu fakt, že Vídeň byla nejenom hlavním městem monarchie, ale i jedním z hlavních center evropské secese.

Na začátku 20. století bylo stále jasnější, že staré formy se vyčerpaly a proto vznikla potřeba hledat formy nové. Nejvíce se začalo reagovat na myšlenky Otty Wagnera⁴⁸, který kladl zásadní důraz na tvorbu prostoru, účel stavby a konstrukci. Otto Wagner upustil od citací historizujících slohů a v jeho díle se naplno rozvinul tzv. secesní klasicismus. Nejvýznamnější osobnost, která přinesla styl Otty Wagnera k nám, byl jeho žák, Jan Kotěra. Ten dokonce založil na pražské Uměleckoprůmyslové škole jedno z nejvýznamnějších center secese v Čechách.⁴⁹

Nástup nového slohu v Čechách, ale není spjat pouze s Vídní. Nelze pochybovat o tom, že v celém vývoji secesní architektury hrála Vídeň klíčovou roli, ale nové impulzy architekti čerpali i z Francie nebo Belgie. Francouzská a belgická architektura v sobě skrývala volnější pojetí secesního dekoru. Mezi významné osobnosti u nás, kteří stáli stranou vlivu Otty Wagnera, můžeme například počítat Fridricha Ohmanna nebo Osvalda Polívku. Přesto se dá říct, že se u nás nikdy plně styl, jenž tyto architekti prezentovali, nerozvinul.⁵⁰

Významným mezníkem pro vývoj secesní architektury v Čechách se stal rok 1900. Jestliže před tímto rokem byla architektura secese u nás poměrně vzácná, po tomto roce nastává její vítězné tažení. A to i přes to, že stavby starší generace stále reprezentují historizující slohy. Proto má pro vývoj architektury nyní větší význam generace střední a mladší. Jsou to většinou ti architekti, kteří patřili do okruhu Ohmanna nebo Kotěry. Jednou z významných osobností této doby byl například architekt Kamil Hilbert, absolvent Vídeňské akademie v oboru Rekonstrukce památek. Kamil Hilbert vystřídal na postu architekta katedrály sv. Víta Josefa Mockera, ale kromě dostaveb památek se věnoval i novým projektům. V těchto projektech často vycházel ze secesní architektury, kterou spojoval s prvky gotickými nebo románskými. Tento jeho styl se stal jedním ze základních znaků architektury v těchto letech. Přestože se architekti

⁴⁸ Otto Wagner byl rakouský architekt, urbanista a teoretik architektury. V jeho rané tvorbě převládaly prvky historizujících slohů a to především neorenesance. Později, ale začal rozvíjet myšlenky J. G. Sempera o racionalismu v architektuře. Následně se stal jedním z hlavních představitelů Vídeňské secese. Jeho pozdní dílo se nese spíše ve stylu purismu.
(Lukeš, Architektura secese (pozn. 46), s. 130)

⁴⁹ Lukeš, Architektura secese (pozn. 46), s. 132.

⁵⁰ Ibidem, s. 134.

snažili vymezit vůči historismu, stále propojovali secesní dekor s barokními nebo renesančními motivy.⁵¹

Obraz secesní architektury by ale nebyl úplný, kdybychom v otázce nástupu nového stylu nezmínili německé architekty, kteří působili na našem území. Jejich stavby lze najít především v severních nebo západních Čechách, ojediněle se však prosadili i v Praze, a proto by se na ně nemělo zapomínat. Jejich situace nikdy nebyla úplně lehká, protože pro ně bylo velmi obtížné sehnat významnější zakázku. Veřejné stavby byly zadávány především architektům s českou národností, takže němečtí architekti se v této době mohli prosadit jenom tam, kde hrál roli zejména německý kapitál.⁵² Když už se prosadili, jejich architektura většinou vycházela z mnichovské tradice „Jugendstil“, která byla spíše klasicizující a monumentální.

Když tyto poznatky shrneme, lze období nástupu secesního slohu a jeho vrcholu vymezit zhruba léty 1896 – 1905, kdy především po roce 1900 vznikaly nejvýznamnější stavby české secese.⁵³ Také bychom neměli opomenout, že tento nástup nové architektury nebyl jednoduchý. Starší generace architektů stále vycházela z historismu, a i když postupně začala akceptovat prvky secesního dekoru, nikdy se s ním zcela neztotožnila. Střední generace zase prvky historismu a secese propojovala, proto u nás nelze najít jednolitý architektonický proud. V naší architektuře se postupně začaly míchat prvky wagnerovské architektury s formami z Německa, Francie či Belgie. Čechy se ale i tak staly jedním z nejvýznamnějších center evropské secese.⁵⁴

4.3. Secesní sakrální architektura

I když je dnes secese chápána, jako poslední umělecký sloh, pohlíží se na ni stále hodně jednostranně. Ať už je vnímána jako závěr předchozích uměleckých tendencí nebo jako snaha vymanit se z historizujících slohů, které ovládly umění na konci 19. století, je secese brána výhradně jako sloh profánní. Na jednu stranu je toto zařazení secese naprosto pochopitelné. Křesťanské náboženství vychází především ze staletých tradic, které byly tak silné, že se nové umělecké postupy začaly v sakrálním umění prosazovat stále méně a méně. Historizující slohy byly preferovány především

⁵¹ Ibidem, s. 134- 139.

⁵² Ibidem, s. 11.

⁵³ Národní dům Prostějov, průčelí hlavního nádraží v Praze, Obecní dům v Praze, secesní přístavba hotelu Grand v Brně, Peterkův dům na Václavském náměstí v Praze,...

⁵⁴ Lukeš, Architektura secese (pozn. 46), s. 141.

pro srozumitelnost svých forem, které byly po dlouhá staletí stále stejné. Proto je secese u kostelů a náboženských staveb nezvyklá, přesto však secesní chrámy existují. Tyto stavby vznikly na začátku 20. století a tvoří malou architektonickou skupinku, které je do jisté míry unikátní, často však zcela opomíjena.

Jeden z důvodů, proč se secese nejeví jako sakrální sloh, může být i fakt, že katolická církev ztratila v 19. století v umění pozici významného objednavatele. V 19. a 20. století prožívalo umění krizi, ztratilo nejužšího klienta a mecenáše, a to vyvolalo nové otázky. Díky tomu se umění postupně začalo vydávat jiným směrem. Církevní objednavatelé si v minulosti objednávali umění od vedoucích uměleckých osobností doby, ale na konci 19. století ztratili zájem o cokoli nového a začali preferovat zažitá vzory.⁵⁵ Změnily se duchovní potřeby doby, rozvíjela se věda a především inteligence začala kritizovat tradiční formy náboženského života. Ohrožená církev se na počátku 19. století silně centralizovala a společnost jí začala vnímat jako izolované společenství.⁵⁶ Proto se katolická církev snažila v této době hlavně o srozumitelnost a přístupnost. Snažila se oslovit široké masy, které by jí pomohly udržet si silné postavení ve společnosti.

Někteří historici dnes dokonce na tuto dobu pohlížejí, jako na konec církevního umění. Církevní objednavatelé začali preferovat klasické formy, které byly věřícím lidem důvěrně známé. A tím dávali přednost masové kultuře před vysokým uměním. Proměnila se i samotná funkce umění a církev nebyla schopná na tuto změnu včas reagovat.⁵⁷ Toto se neprojevovalo jen v malířství nebo v sochařství, ale i v architektuře. Dříve bylo budování kostelů a dalších církevních staveb hlavní náplní práce architekta, ale v průběhu 19. století ztratila církev svoje výlučné postavení a pozvolna se objevovaly nové stavební úlohy. Stavěly se užitkové a obytné budovy, továrny, hotely nebo divadla.

Nesmíme však zapomínat, že i církev se snažila o oživení sakrálního umění, kdy jejím cílem bylo přiblížit se moderním uměleckým trendům. Avšak tyto pokusy byly vcelku ojedinělé.⁵⁸ Jedním z příkladů je jedno z nejznámějších děl od Antonia Gaudího. Jedná se o jeho stavbu kostela Sagrada Familia[obr. 5], kterou nalezneme ve Španělské Barceloně. Gaudí tuto stavbu zamýšlel jako velkou svatyni křesťanské církve a proto je katedrála velmi bohatá na různorodé křesťanské symboly. Gaudí měl k architektuře

⁵⁵ Aleš Filip, *Secesní chrámy na Moravě a ve Slezsku*, Brno 2004, s. 18.

⁵⁶ Ibidem.

⁵⁷ Ibidem, s. 14- 19.

⁵⁸ Ibidem, s. 20.

velmi nekonvenční vztah a vytvořil si velmi ojedinělý architektonický styl. Proto nelze mluvit o Sagradě Familia jako o secesním chrámu, protože se zde objevují i prvky kubismu, některé části katedrály vycházejí z přírody a jiné zase kopírují maurskou architekturu.⁵⁹ Obecně však platí, že pokusů o spojení nového umění a náboženství, které jsou dnes všeobecně uznávané, je vcelku málo. Vedle vrcholného díla Antonia Gaudího, tak můžeme jmenovat snad už jen secesní kostel od Otty Wagnera⁶⁰, který se nachází v areálu vídeňské psychiatrické léčebny Steinhof[obr. 6].⁶¹

A přestože církev všeobecně dlouhou dobu chápala secesi jako nevhodný sloh pro její stavby, existuje dnes několik secesních kostelů. Tyto kostely můžeme najít například v Praze[obr. 7] nebo již zmíněném Jablonci nad Nisou. Kostel Povýšení sv. Kříže je o to víc unikátní, že se pravděpodobně jedná o nejstarší secesní kostel na našem území. Jeho stavba byla zahájena již v roce 1900, tedy skoro o dva až tři roky dříve než stavby ostatních secesních kostelů.⁶²

⁵⁹ Sagrada Familia, http://cs.wikipedia.org/wiki/Sagrada_Familia, vyhledáno 4. 3. 2013.

⁶⁰ Secesní kostel sv. Leopolda se nachází v psychiatrické léčebně na Baumgarther Höhe ve Vídni. Kostel je orientovaný na sever, půdorys je čtvercový a střed kostela je zdůrazněn mohutnou zlatou kupolí. Kostel byl speciálně i s vybavením vytvořen pro pacienty léčebny, kdy se zde například nachází bezbariérový přístup a lavice nemají ostré hrany. Kostel byl budován v letech 1904 – 1907. (<http://www.stavbaweb.cz/Stavby-pro-zdravotnictvi/Spital-Otto-Wagnera-a-kostel-svateho-Leopolda-ve-Vidni.html>, vyhledáno 21. 3. 2013)

⁶¹ Viz Filip (pozn. 55), s. 6.

⁶² Například nejstarší pražský secesní kostel vznikl až mezi léty 1904 – 1906. Jedná se o kostel sv. Vojtěcha, při Zenklově ulici v Libni v Praze. Kostel postavila známá pražská forma Matěje Blechy podle projektu Emila Králíčka. (Zdeněk Lukeš, *Tři secesní rarity*, *Lidové noviny*, 2012, 22. 12., s. V/37)

5. Starokatolický kostel Povýšení sv. Kříže

5.1. Stavebník Starokatolická církev

Při výkladu stručné historie starokatolického hnutí na severu Čech, vycházím převážně z práce Karla Kolářka, která nese název „*Vznik a vývoj starokatolického hnutí na území severních Čech do roku 1946*“.⁶³ Samotnou knihu lze pomyslně rozdělit do dvou částí, kdy první část knihy se věnuje předpokladům vzniku starokatolického hnutí a druhá část je věnována vlastnímu vývoji a historii starokatolického hnutí na severu Čech.⁶⁴

Počátky starokatolické církve můžeme hledat podle Karla Kolářka, již v reformním katolismu, který vznikl na počátku 18. století, jako reakce na náboženskou situaci na konci 17. století. Avšak podle většiny ostatních odkazů mělo oficiálně Starokatolické hnutí vzniknout po roce 1870, jako reakce na usnesení vatikánského koncilu, který se konal v letech 1867 – 1870. Na tomto koncilu bylo totiž ustanoveno nařízení o božském původu papežské moci a její neomylnosti, což zakladatelé Starokatolického hnutí zásadně odmítli.⁶⁵

Nová Starokatolická církev vznikala v několika fázích převážně ve 2. polovině 19. století. Nejstarší starokatolická obec vznikla v Nizozemí někdy kolem roku 1723. Avšak působení této církve můžeme vystopovat už před tímto datem. Následně tato „Malá církev“, jak jí dnes označují někteří historikové, ovlivnila další vývoj Starokatolického hnutí. Starokatolíci přijali apoštolskou postoupnost podle vzoru z Nizozemí. Následně zavedli v prvních letech svého působení bohoslužbu v národních jazycích, přijímání pod obojí a po dlouhých debatách nakonec zrušili celibát svých kněží.⁶⁶

Historie starokatolického hnutí v českých zemích je především spjata s územím severních Čech, ve kterých bylo výraznější zastoupení občanů s německou národností. První starokatolická farnost na našem území vznikla ve Varnsdorfu roku 1872 a následně získala starokatolická obec roku 1877 v rakouské monarchii legální status. Dále bylo také zřízené biskupství, které se roku 1897 usídlilo v právě již zmíněném

⁶³ Karel Kolářek, *Vznik a vývoj starokatolického hnutí na území severních Čech do roku 1946*, Brno 2006.

⁶⁴ *Ibidem*, s. 7.

⁶⁵ *Ibidem*, s. 9.

⁶⁶ Starokatolická církev v České republice, <http://www.starokatolici.cz/>, vyhledáno 15. 2. 2013.

Varnsdorfu. Poté začaly farnosti vznikat skoro ve všech větších městech severních Čech, jako například v Desné, Jablonci nad Nisou, Liberci, Novém Boru či Kamenickém Šenově.⁶⁷

Starokatolická obec v Jablonci nad Nisou byla od začátku úzce spjata s církevní obcí Desná, jelikož obě obce dlouhou dobu tvořily jedno pastorační území, které spadalo pod správu biskupství ve Varnsdorfu. V knize Karla Koláčka je působení Jablonecké obce popsáno velmi podrobně. Můžeme se zde dočíst, že již v srpnu roku 1895 zde byla odsloužena první starokatolická bohoslužba, kterou vedl v němčině vikář Schubert z Desné. Proto v roce 1886 starokatolíci zažádali o státní souhlas pro zřízení samostatné farní obce, ale tato žádost byla zamítnuta. Žádost byla zamítnuta i v roce následujícím a to i přesto, že v samotném Jablonci se ke starokatolické víře hlásilo již více jak 200 osob. Nakonec se ale téhož roku podařilo v Jablonci nad Nisou založit místní Spolek starokatolíků v Rakousku, který vedl pravidelné bohoslužby v kostele Evangelické obce. Do spolku se hlásilo čím dál tím více osob, kdy jejich počet kolem roku 1898 přesahoval číslo 1200. Proto byla následujícího roku přijata myšlenka postavit si vlastní kostel.⁶⁸

Informace o stavbě kostela a sbírce na jeho stavbu můžeme dnes dohledat pouze ve Starokatolických novinách, které vycházely původně pod názvem „Alt - katholische Kirchenzeitung“, kdy tento název byl následně nahrazen označením „Freie Kirchenstimmen“. Karel Koláček tyto noviny ve své knize velmi podrobně zpracoval, díky čemuž podává podrobný, ale bohužel skoro jediný obraz dění okolo stavby kostela.

5.2. Stavba kostela

Na schůzi Starokatolického hnutí, která proběhla 22. října roku 1899, bylo rozhodnuto o tom, že si Starokatolická obec postaví vlastní kostel. Ale členům starokatolické obce se nepodařilo sehnat při dobrovolné sbírce dostatečný obnos peněz na koupení pozemku, kde měl kostel stát. Tento pozemek byl zakoupen až díky finanční podpoře jabloneckého továrníka Josefa Scheiblera. Josef Scheibler po odkoupení a následném darování pozemku Starokatolické obci, stavbu kostela částečně i financoval a jeho manželka starokatolické církvi věnovala část mobiliáře a jeden

⁶⁷ Viz Koláček (pozn. 63), s. 37 – 40.

⁶⁸ Ibidem, s. 106 – 108.

zvon.⁶⁹ Proto je možné, že Josef Scheibler mohl mít i vliv na výběr konečného projektu kostela a jeho architekta. A to především proto, že všechny nové sakrální stavby Starokatolického hnutí, byly doposud stavěny v duchu novogotiky. Oproti tomu byl kostel Povýšení sv. Kříže v Jablonci nad Nisou postaven v secesním slohu. Josef Scheibler byl příznivcem nového secesního umění. Dokladem tohoto tvrzení může být například jeho vilový komplex v Husově ulici nebo jeho vila v ulici Podhorská, kdy obě tyto stavby vznikly pod taktovkou secese. Za oblibu tohoto nového stylu pravděpodobně Josef Scheibler vděčí své profesy. Josef Scheibler v Jablonci podnikal v kovových polotovarech, které sloužily k výrobě kytované černé bižuterie. Jeho firma měla dokonce na začátku 20. století nabízet okolo patnácti tisíc vzorků těchto kovaných polotovarů, které vyvážela do Vídně, Berlína, Velké Británie či do USA.⁷⁰

Stavební plány pro kostel Povýšení sv. Kříže měl vypracovat rodák z Jablonce, architekt Josef Zasche, ale okolnosti výběru architekta dodnes nejsou jasně vyřešeny. Podle mnohých mohl důležitou roli ve výběru architekta hrát fakt, že Josef Zasche roku 1899 prezentoval v Jablonci nad Nisou svoje první návrhy na římskokatolický kostel Nejsvětějšího Srdce Ježíšova, které byly provedeny v secesním stylu. Je tedy možné, že někdo z členů Starokatolického hnutí, třeba již výše zmíněný Josef Scheibler, tyto plány mohl vidět a na jejich základě mohl s mladým architektem navázat kontakt. Další hypotéza vychází z faktu, že podle informací ve Starokatolických novinách projevilo o stavbu kostela zájem pět architektů, ale dodnes není jasné, jestli to bylo na základě vypsání soutěže.⁷¹ Jisté však je, že žádné konkurenční plány, kromě návrhu od Josefa Zascheho nebyly doposud nalezeny. Doposud nebyly nalezeny ani jiné dokumenty, které by se ke stavbě kostela vztahovaly nebo vypovídaly o průběhu stavby. Proto je stále částečně otevřena otázka autorství či spoluautorství stavby. A to i přes to, že se dnes autoři a badatelé, jako například historik architektury Zdeněk Lukeš, shodují, že autorem stavby i projektu je Josef Zasche.

Jak již bylo napsáno výše, jména která se někdy vyslovují spolu, jsou jména Josefa Zascheho a Kamila Hilberta. Kamil Hilbert studoval na vídeňské akademii v ateliéru, jenž se zabýval rekonstrukcí a dostavbou architektonických památek. Tomuto oboru se Hilbert, věnoval většinu svého tvůrčího života. Jeho nejznámější práce je například dostavba katedrály sv. Víta, kde vystřídal architekta Josefa Mockera. Přesto

⁶⁹ Ibidem.

⁷⁰ Petr Nový, *Jablonecká bižuterie*, Praha 2008, s. 92.

⁷¹ Kostel Povýšení sv. Kříže v Jablonci N. N., <http://www.starokatolici-jablonec.cz/kostel.html>, vyhledáno 15. 2. 2013.

v jeho díle nalezneme i novostavbu kostela ovlivněného secesním slohem a to i přesto, že jeho styl více inklinoval k historizujícím slohům, především pak k novogotice.⁷² Jedná se o stavbu kostela sv. Jana Nepomuckého ve Štěchovicích[obr. 8], který je právě s Jabloneckým kostelem nejčastěji dáván do souvislosti a to i přesto, že Štěchovický kostel vznikl až mezi léty 1911 – 1915. Další rozdílností obou staveb je i to, že kostel ve Štěchovicích nese románské a částečně gotické prvky. Objevují se zde například rozety s románskými kružbami, ale i další detaily, které se secesí nemají nic společného. Oproti tomu kostel Povýšení sv. Kříže v Jablonci vychází zcela jasně pouze ze secese. Přesto nelze vyloučit, že Kamil Hilbert mohl být jedním z uchazečů o stavbu kostela. Možné je i to, že se Kamil Hilbert mohl při stavbě kostela ve Štěchovicích inspirovat právě kostelem od Josefa Zascheho. Josef Zasche kostel projektoval mnohem dříve a některé prvky, jako například jednověžové průčelí, se objevují i u kostela sv. Jana Nepomuckého ve Štěchovicích.

Plány na kostel Povýšení sv. Kříže v Jablonci nad Nisou Josef Zasche datoval rokem 1900[obr. 9]. Plány jsou dnes dostupné pouze v digitální podobě ve Státním okresním archivu města Jablonec nad Nisou. O tom, kde se nachází tyto originály, se bohužel nic neví. Ale podle dostupných informací mají být ve velmi špatném stavu a v držení soukromé osoby.

Stavba kostela měla původně vyjít na 52 tisíc korun, ale konečná cena kostela původní rozpočet překročila a zastavila se na částce 92 tisíc.⁷³ Stavba kostela byla svěřena jablonecké firmě stavitele Emiliana Herbiga, ale stavebním dozorem byl pověřen Josef Zasche. Základní kámen stavby, jak se píše ve „Freie Kirchenstimmen“ z roku 1910, byl položen v sobotu 18. srpna roku 1900. U příležitosti tohoto dne měl tehdejší farář Starokatolické obce v Jablonci nad Nisou sepsat pamětní spis, jenž byl k základnímu kameni zazděn v měděné schránce. Kostel byl dokončen již o dva roky na to, aby byl následně v sobotu 8. listopadu 1902 slavnostně vysvěcen.⁷⁴

V následujícím roce kolem kostela vzniklo ještě několik vil[obr. 10], které nechal postavit, již zmíněný mecenáš Starokatolického hnutí Josef Scheibler. Ten jednu vilu pronajal Starokatolické obci, která si zde zřídila faru s bytem pro faráře a jeho rodinu[obr. 11]. Nelze se proto divit, že malé náměstí, kde byl kostel postaven, dostalo název Náměstí Josefa Scheiblera. Za komunistického režimu, byl název následně

⁷² Kamil Hilbert, http://cs.wikipedia.org/wiki/Kamil_Hilbert, vyhledáno 5. 5. 2013.

⁷³ Viz Koláček (pozn. 63), s. 108.

⁷⁴ Viz Kobler-Lhotová- Strnad (pozn. 17), s. 17.

pozměněn na Náměstí Boženy Němcové.⁷⁵ Vily, které zde vznikly, postavil spolužák Josefa Zascheho Robert Hemmrich.⁷⁶ Proto se také někdy spekuluje o tom, že možným spoluautorem kostela mohl být právě on, neboť jeho vily nesou shodné prvky se samotným kostelem. Ale ani toto tvrzení nelze vyvrátit nebo potvrdit. Je vcelku možné, že Robert Hemmrich mohl být dalším architektem, který o stavbu projevil zájem. Možné je i to, že pouze spolupracoval s Josefem Zaschem na návrzích domů. Avšak pravděpodobné došlo k tomu, že vily, které vznikly o rok později, se architektuře kostela pouze přizpůsobily, aby tak lépe dotvořily jednotný urbanistický ráz tohoto místa.

5.3. Plánová dokumentace

Jak bylo řečeno v úvodu, plány kostela Povýšení sv. Kříže v Jablonci nad Nisou, jsou dnes dostupné pouze v digitální podobě ve Státním okresním archivu města Jablonec nad Nisou. Ale celkové pozadí této dokumentace je velmi komplikované. Tyto materiály se do jabloneckého archivu dostaly někdy před rokem od pana Jiřího Pekla, který je měl získat od firmy, která pro Jablonec nad Nisou digitalizuje archivní materiály. Bohužel však nikdo netuší, jak se zmíněné dokumenty k digitalizaci dostaly. Jediným, kdo by mohl o plánech vědět více, je ředitel městské galerie My – Jan Strnad, který tyto plány v upravené podobě prezentoval v knize „*Kapitoly ze stavebního vývoje Jablonce*“. Jan Strnad mi prozradil, že originální plánovou dokumentaci získal ze soukromé sbírky. Kdo ale tyto plány skutečně vlastní mi neřekl, a mně samotné se toto vypátrat nepodařilo. Obecně lze ale říci, že skeny plánové dokumentace jsou velmi kvalitně provedené, nechybí žádné detaily a díky jejich kvalitě se s nimi dá velmi dobře pracovat.

V okresním archivu je uloženo těchto skenů jedenáct, ale plánů je pouze osm, protože některé skici jsou identické. Všechny materiály nesou datum 3. června 1900 a znázorňují plánovou dokumentaci kostela Povýšení sv. Kříže v Jablonci nad Nisou. Jelikož jsou materiály pouze v digitální podobě, nemohu odhadnout rozměry

⁷⁵ Kašpar, Jablonec nad Nisou: město (pozn. 22), s. 40.

⁷⁶ Robert Hemmrich (1871 – 1946) vystudoval stejně jako Josef Zasche státní průmyslovou školu v Liberci. Oba architekti podle dochovaných informací dokonce chodili do jedné třídy a měli se i kamarádit. Jako architekt byl činný převážně na Jablonecku a Liberecku, kdy projektoval desítky staveb, především pak vily a městské domy. V Jablonci nad Nisou kromě vil okolo kostela Povýšení sv. Kříže projektoval například městské lázně.
(Viz Kobler- Lhotová- Strnad (pozn. 17), s. 25)

jednotlivých papírů a ani jejich materiál. Lze však říci, že ne všechny plány jsou v dobrém stavu, papír je hodně zažloutlý a na některých místech i poškozený. Okraje papíru jsou ve většině případů roztřepené a poničené a v místech kde byly plány přehnuty, se objevují menší díry.

Všechny plány jsou pravděpodobně provedeny úzkým rýsovacím perem a šířka stěn je zdůrazněná pomocí šrafury červenou tužkou. Plány nejsou nikterak kolorované. Všechny materiály jsou opatřené podpisem autora, tedy architekta Josefa Zascheho a jsou velmi pečlivě okótované. Měřítka je na každém plánu stejné 1 : 100, kdy základní veličinou je klasický metr. Každá jednotlivá skica je doplněna razítkem stavební firmy Emiliana Herbiga, razítkem města Jablonec, které je doplněno ještě o vyjádření stavebního úřadu a městské rady. Toto vyjádření nese datum 11. června 1900. Plány také nesou dvě razítka stavebníka. První je značka biskupství Starokatolického hnutí ve Varnsdorfu a druhé patří kostelní radě neboli „Kirchenvorstand Der Alkatholischen Gemeide Warnsdorf“. Díky těmto skutečnostem je pravděpodobné, že plány byly podrobeny úřednímu jednání a na jejich základě, byl postaven kostel Povýšení sv. Kříže v Jablonci nad Nisou.

5.3.1. Plán č. I.[obr. 12]

První plán, který budu popisovat, jsem označila římskou číslicí I. a nachází se na něm návrh půdorysu kostela. Samotné zobrazení půdorysu, je umístěno v centru kompozice a je doplněno velmi precizním kótováním s jednotlivými rozměry. V horním levém rohu se nachází označení „ALTKATOLISCHE KIRCHE. GABLONZ A. N.“ neboli „Starokatolický kostel. Jablonec nad Nisou“. Přibližně uprostřed papíru se nachází další nápis, který zní „FUNDAMENTE“ což znamená základy neboli suterén. V pravém horním rohu je razítko městské rady Jablonce nad Nisou, které je doplněno kolokem v hodnotě 30 korun. Vedle kolku se nachází vyjádření městského úřadu, které nese datum 11. června 1900. Toto vyjádření zdí „ Wird auch Grund Der commissionellen Erhaltung vom 7. Juli 1900 unter Der Bedingungen Der Baubewilligung 11. Juli 1900 Numer 7207 genehmig. Stadtamt Gablonz am N. 11. Juli 1900. Jungemeister Str.“ a přeložit lze takto „ Na základě komisionálního zjištění ze 7. června 1900 pod podmínkami stavebního povolení z 11. červa 1900 pod číslem 7207 povoleno. Městská rada v Jablonci nad Nisou 11. června 1900.“ Pod tímto prohlášením je dále podpis člena rady, který je znovu doplněn razítkem města Jablonce nad Nisou.

Spodní část dokumentu je na levé straně doplněna o razítka Starokatolického biskupství a kostelní rady, která jsou doplněna o podpisy předsedy a zapisovatelky neboli „Vorsitzender“ a „Schriftführerin“. Na pravé straně je měřítko, které nese označení „20 METER... 1:100“. Nad tímto údajem se dále nachází razítka stavitelské firmy Emiliana Herbiga, jehož podpis nalezneme vedle podpisu Josefa Zascheho. Plán je opatřen ještě pořadovým číslem, které zní „Call 31/ 8 02 H. 12327“.

Samotný půdorys základů kostela je rozdělen do několika sekcí, které jsou od sebe odděleny stěnami. U vstupu do kostela je navržena menší místnost, která byla pravděpodobně zamýšlena jako předsíň. Na tuto předsíň navazuje prostor hlavní lodi, který je v suterénu rozdělen na tři samostatné pasáže. První úsek je největší, bez jakéhokoliv členění. Druhá část suterénu je členěna na tři menší prostory a třetí sektor je rozdělen dvěma oddělenými místnostmi. Na toto členění dále navazuje čtvercové zakončení kostela, které je členěno na dvě menší obdélníkové části.

5.3.2. Plán č. II.[obr. 13]

Plán, který nese římské označení II. navazuje na předchozí návrh. V levém horním rohu se opět nachází označení „ALTKATOLISCHE KIRCHE. GABLONZ A. N“. Ale samotný návrh nese tentokrát označení „UNTER – GESCHOSS“, což v českém jazyce znamená suterén. Dále se na tomto plánu objevuje i vyjádření stavebního úřadu města Jablonce nad Nisou, které je doplněno razítkem městské rady a je situováno vertikálně na levou stranu plánu. Samozřejmě nechybí ani razítka Starokatolické církve, stavební firmy Emiliana Herbiga a podpisy Josefa Zascheho a Emiliana Herbiga. Tyto údaje se nacházejí přibližně na stejných místech jako na předchozím plánu. Kolky se nacházejí v pravém horním rohu a mají hodnotu 10 a 20 korun. Jedinou změnou oproti předchozí skice je to, že některé navržené místnosti nesou označení.

Tři menší místnosti, které jsou vyobrazené v prostoru hlavní lodi, nesou označení „HEIZUNG“, „GANG“ a „KOHLE“ čili topení, chodba a uhlí. Na tyto prostory navazují dvě místnosti, které nesou označení „ZIMMER“ a „KÜCHE“, tedy v těchto prostorech se měl pravděpodobně nacházet pokoj a kuchyně pro kněze. Z kuchyně je naznačen vchod do prostoru, který měl sloužit jako pracovna a nese označení „VORHAUS“. Vedle této místnosti se dále nachází „SAKRISTEL“ neboli sakristie, ze které vedou schody do samotného prostoru kostela.

5.3.3. Plán č. III.[obr. 14]

Plán číslo III. také nese v horním levém rohu označení „ALTKATOLISCHE KIRCHE. GABLONZ A. N“, ale oproti předešlým návrhům se ve středu papíru nachází označení „HAUPT – GESCHOSS“, což je označení pro hlavní podlaží kostela. Pod tímto nápisem je tužkou znázorněna směrová růžice, která mohla vzniknout dodatečně, nebo jí mohl doplnit sám autor nákresů Josef Zasche. Také zde, stejně jako na předchozích návrzích, se nachází měřítko stavby. Půdorys je opět opatřen velmi podrobným kótováním. Nechybí ani vyjádření stavebního úřadu a v dolní části podpis Josefa Zascheho a Emiliana Herbiga. Plán je opatřen dvěma kolky v hodnotě 20 a 10 korun. Pořadové číslo se nachází pod nápisem „ALTKATOLISCHE KIRCHE. GABLONZ A. N“.

Vstupní předsíň do kostela, není nikterak oddělena od zbytku stavby a plynule přechází v hlavní loď. Na předsíň navazují dva prostory, kdy první je označen jako „TAUF – KAPELLE“ tedy křestní kaple a druhý nenese žádný nápis, ale s jistotou lze říci, že se jedná o místnost s točitým schodištěm, které vede na varhanní kruchtu a do věže. Prostor hlavní lodi je dělen pomocí oken a pilířů na tři pole. Na hlavní loď dále navazuje vyvýšený chór, jehož stěny jsou prolomeny třemi okny. Zadní část chóru tvoří schodiště, které má pravděpodobně sloužit, jako spojovací článek mezi suterénem a samotným prostorem kostela.

5.3.4. Plán č. IV.[obr. 15]

Plán, který jsem označila římskou číslicí IV., se od předchozích liší. Nejedná se o půdorys, nýbrž o kresbu řezu kostela. Kromě nápisu „ALTKATOLISCHE KIRCHE. GABLONZ A. N“, se zde nachází i nápis „QUER – SCHNITTE“. Nad tímto označením nalezneme kolek v hodnotě 30 korun. První řez, který je situovaný na levou stranu papíru, nese označení „ALTAR – SEITE“ neboli oltářní strana. I tento návrh je doplněn o podrobné kótování. Druhý řez kostelem je označen jako „ORGEL – SEITE“ čili varhanní strana a je situovaný na pravou stranu papíru. Oba návrhy jsou doplněné o nákres střechy kostela, který je proveden pravděpodobně černou tuší. Ani na tomto plánu nechybí úřední vyjádření města Jablonce, které je doplněno razítky městské rady, Starokatolické církve a stavitele kostela. Ale oproti ostatním skicám, zde není jasně čitelný podpis Josefa Zascheho, což vypovídá o špatném stavu dokumentu.

Návrhy řezů kostela mají stejný základ. Ten tvoří stlačený oblouk, jehož strany jsou mírně prohnuté. Na prvním návrhu je zřetelné, že vítězný oblouk je prolomen dvěma průchody a celý jeho prostor i prostor chóru je zdoben florálním dekorem s geometrickými prvky. Zadní stěna chóru je prolomena zdobným rozetovým oknem. Ve spodní části je návrh doplněn o další nápisy, které ale nejsou jasně čitelné. První nápis zní pravděpodobně „KIRCHEN – FUSSB“ a lze přeložit jako dlažba kostela, kdy tento údaj má označovat její niveletu. Druhý nápis zní „UNTER – GESCHOSS“ a vyznačuje prostor suterénu. Poslední nápis zní „GARTENNIVEAU“ a vztahuje se k úrovni zahrady a ulice. Druhý návrh znázorňuje varhanní kruchtu s vyznačeným ozdobným zábradlím. Zadní stěna je také pravděpodobně prolomena oknem, nebo je zde navržen ozdobný dekor. I tento návrh je doplněn o nápisy, kdy první znovu určuje patu kostela. Druhý nápis není jasně čitelný, ale je pravděpodobné, že se jedná o „STRASSENIVEAU“, kdy označuje úroveň ulice vůči kostelu.

5.3.5. Plán č. V.[obr. 16]

Tento plán, který nese římské označení V., se také zabývá kresbou řezu kostela. V tomto případě se jedná o podélný řez hlavní lodi kostela. Stejně jako na ostatních návrzích i zde se nachází nápis „ALTKATOLISCHE KIRCHE. GABLONZ A. N“, který je dále doplněn nápisem „LANGEN – SCHNITT“, tedy podélný řez. Celý návrh je doplněn o znázornění střechy. Ani na tomto plánu nechybí vyjádření města Jablonce, které se oproti předešlým dokumentům nachází na levé straně, hned pod nápisem „ALTKATOLISCHE KIRCHE. GABLONZ A. N“. Pod tímto vyjádřením se dále nacházejí razítka Starokatolické obce. V dolním pravém rohu jsou opět podpisy Josefa Zaseho a Emilia Herbiga. Pořadové číslo plánů se nachází pod nápisem „LANGEN – SCHNITT“. Plán je také doplněn kolkem v celkové hodnotě 30 korun.

Stěna hlavní lodě má být podle návrhu prolomena třemi půlkruhovitě zakončenými okny, která jsou vsazená v nikách. Jednotlivá okna jsou od sebe oddělena meziokenními pilíři, kdy horní hrany pilířů jsou zvýrazněné jemným vegetabilním dekorem. Stěna chóru je dále prolomena kruhových oknem, které je doplněno o tři malá sdružená okna. Prostor chóru má být zdoben stejně jako mezilodní pilíře přírodním dekorem. I tento plán je ve spodní části doplněn o značení. Nápis na pravé straně znázorňuje, ve kterých místech se nachází venkovní ulice. Nápisy na levé straně („STRASSENIVEAU“) se vztahují k niveletě kostela, suterénu a zahrady.

5.3.6. Plán č. VI.[obr. 17]

Následující plán je věnován návrhu hlavního průčelí a nese označení VI. Plán průčelí je situován vertikálně do středu papíru a je doplněn návrhem na věžní bání. Opět se objevuje nápis „ALTKATOLISCHE KIRCHE. GABLONZ A. N“, ale tentokrát je situován do pravého rohu. Pod tímto nápisem je dále uvedeno „VORDERE – ANSICHT“ neboli čelní pohled. A stejně jako na všech ostatních návrzích i zde se nachází úřední vyjádření, které nalezneme na levé straně u paty kostelní věže. Razítko stavitele a podpis Emiliana Herbiga a Josefa Zascheho se nacházejí v dolním pravém rohu. Dále nechybí ani precizní kótování, měřítko a dva kolky v celkové hodnotě 30 korun.

Dominantou hlavního průčelí je hranolovitá věž, jejíž zvonice je zakončené trojúhelníkovým štítem, který tvoří rámec pro věžní hodiny, které jsou zvýrazněné jemným reliéfem. Na tento štít dále navazuje úzká věžní bání. Samotný návrh bání byl k plánu pravděpodobně přidán dodatečně, protože je jasně čitelné, že byl na původní návrh nalepen a pravděpodobně se jedná o ručně kreslený návrh, který vytvořil Josef Zasche. Samotná věž se směrem dolů rozšiřuje. Její nárožní strana je zdobena bosáží a reliéfem. Věž je na levé straně průčelí, na které navazuje bez jakéhokoliv přechodu. Průčelní štít má tvar „oslího oblouku“, na jehož vrcholu je vyobrazen kříž. Celé průčelí má středový charakter, kdy v jeho středové ose se nachází bohatě zdobený portál s nápisem „ Altkatholische Gemeinde“ neboli „Starokatolická církev“ a nad ním je vyobrazen propracovaný kruhový dekor. Pravá dolní strana skici je doplněna o nápisy, které určují výšku hlavní lodi.

5.3.7. Plán č. VII.[obr. 18]

Plán, který jsem označila římským číslem VII., se zabývá zadním pohledem, tedy je na něm rozpracovaný závěr chóru. Opět je zde nápis „ALTKATOLISCHE KIRCHE. GABLONZ A. N“, který je zde znovu umístěný do levého horního rohu. Pod tímto označením je nápis „RÜCKWÄRTIGE – ANSICHT“, který nás upozorňuje, že se jedná o zadní pohled na kostel. Na této straně se také nachází úřední vyjádření a razítka městské rady Jablonce nad Nisou. Na plánu se kromě návrhu chóru nacházejí i dvě varianty kostelní věže. Měřítka je uvedeno vpravo dole – 19M, toto měřítko je také

doplněno, jako na ostatních plánech, o podpisy Josefa Zascheho a Emiliana Herbiga. Kolek v hodnotě 30 korun a pořadové číslo se nachází v pravém horním rohu.

Samotný chór je zakončen polygonálně a jeho zadní stěna je prolomena kruhovým oknem, které je vsazené do niky, ve které se nacházejí tři menší obdélníková okna. Chór je dále ve spodní části neboli v suterénu zakončen pouze čtvercově. Tyto dvě části chóru od sebe odděluje římsa, jejíž spodní část je zdobena. Věžní bání i samotná věž, je identická s předchozím návrhem a i zde je tato část na původní návrh dodatečně nalepena. Tato skica je také doplněna o údaje na věži, do jaké výšky povedou kamenné schody a kde je následně vystřídají schody dřevěné. Tyto údaje jsou označené nápisy „STEIN – TREPPE“ a „HOLZ – TREPPE“. Nechybí ani označení „HAUPTGESCHOSS“ – „KIRCHENFUSSBODEN“ – „STRASSENIVEAU“ – „UNTERGESCHOSS“ a „GARTENNIVEAU“.

5.3.8. Plán č. VIII.[obr. 19]

Poslední plán nese označení VIII. a zabývá se návrhem boční fasády. Označení „ALTKATOLISCHE KIRCHE. GABLONZ A. N“ se nachází na pravé straně, kdy pod tímto nápisem se dále objevuje text „SEITEN – FACADE“ a „KAPELLEN – SEITE“. Právě tyto dva nápisy nás upozorňují na to, že se jedná o návrh boční fasády. Kostel je umístěn ve středu papíru, který je situován na výšku. Pod nápisy se oproti ostatním návrhům nachází malá mapka okolí kostela s vyznačenou parcelou pro stavbu, nad kterou se nachází pořadové číslo. Mapa je vcelku podrobně provedená, její měřítko je 1: 1000 a nachází se na ní vyznačené domy s jejich popisnými čísly. Ulice jsou označené svými názvy. Mapa je vytvořena pravděpodobně pomocí černé tuše. Samotná stavba kostela je zvýrazněná červenou barvou. Celý výjev je doplněn o nalepenou černobílou fotografií realizované stavby kostela, která k plánům musela být přidána dodatečně. Kromě přilepené fotografie je dotvořena i část samotného návrhu, protože v místech, kde by měl být naznačen portál, je vlepen návrh na dolní část věže. Bohužel je těžké odhadnout, zda tato úprava pocházela od Josefa Zascheho, nebo se jedná o pozdější zásah. Dále se na pravé straně nachází vyjádření města Jablonce nad Nisou, které je částečně přelepeno návrhem věže. A ani jako na předchozích návrzích, ani zde nechybí razítka Starokatolické církve a podpisy Josefa Zascheho a Emiliana Herbiga. Ani zde v dolním levém rohu nechybí označení

„HAUPTGESCHOSS“ – „KIRCHENFUSSBODEN“ – „STRASSENIVEAU“
a „GARTENNIVEAU“.

Boční fasáda je tvořena ve třech osách a je pojata velmi čistě. Hlavním výzdobným prvkem jsou lomené štíty, které kopírují tvar průčelního štítu a nacházejí se nad každým oknem. Samotná okna jsou vsazená do nik. Římsa je zvýrazněná drobným ozdobným štukovým prvkem, který opticky odděluje okna, čímž nahrazuje meziokenní pilíře. Presbytář je zakončen polygonálně a jeho stěna je prolomena kruhovým oknem, které je doplněno třemi sdruženými okny.

Přední pohled na věž, který je do plánu dotačně doplněn, je pojat oproti fasádě více zdobně. Nároží věže je zdobeno bosáží, která zvýrazňuje i samostatný vchod do věže. Bosáž je navržena asi do výšky hlavní lodě kostela a její vrchol je zvýrazněn nízkým reliéfem slunce. Věžní báň je identická s ostatními návrhy a je také pravděpodobně doplněna později.

5.4. Kostel Povýšení sv. Kříže v Jablonci Nad Nisou [obr. 20]

Dnešní podoba kostela se oproti původní plánové dokumentaci trochu liší. Ale vzhledem k tomu, že se z této dokumentace dochoval jen zlomek, není jasné, jestli Josef Zasche plány ještě dodatečně upravoval nebo nějak dál rozvíjel.⁷⁷ Například se změnil koncept hlavního průčelí, protože dnešní realizace je mnohem zdobnější. Na štítu se objevuje jemná štukatérská výzdoba, dekor je mnohem propracovanější a i portál vychází z trochu jiného konceptu, než bylo původně zamýšleno. Josef Zasche, dále navrhl kněžiště s bohatou štukovou výzdobou. To se dnes ale nejvíce liší od původních návrhů, protože jeho dnešní podoba je velmi jednoduchá bez jakéhokoliv výzdobného prvku.

Kostel je dlouhý 32 metrů, šířka hlavního průčelí je 15, 2 metrů a jeho výška dosahuje 20 metrů, výška věže dosahuje 34, 5 metrů.⁷⁸ Na stavbě se uplatňuje

⁷⁷ Viz Kobler- Lhotová- Strnad (pozn. 17), s. 17.

⁷⁸ Ibidem.

železobetonová konstrukce, která pomalu pronikala jak do sakrálních staveb, tak i do soudobých industriálních objektů.⁷⁹ Kostel má sálovou dispozici.

5.4.1. Interiér kostela

Interiér kostela působí velmi světle a čistě, kdy většina detailů je modelována pouze dopadajícím světlem[obr. 21]. Při vstupu do kostela se nejprve ocitneme v malé předsíni, ke které je zprava vybudována malá křestní kaple a zleva vstup do věže a na varhanní kruchtou. Malá předsíň navazuje na hlavní loď, jejíž strop je tvořen tzv. skořepinovou klenbou[obr. 22],⁸⁰ neboli klenbou, která je vytvořena z vyztuženého betonu.⁸¹ Prostor lodi, je na každé straně členěn čtyřmi přízemními pilastry, které se nahoře vyklánějí a propůjčují řezu lodi podkovovitý profil. Pilastry jsou zdobené jemným secesním dekorem[obr. 23], [obr. 24]. V okenních nikách, mezi pilastry, se na každé straně nacházejí tři okna s půlkruhovitým zakončením, která jsou vyplněna dekorativní vitrají[obr. 25] s motivem konvalinek. V knize „*Kapitoly ze stavebního vývoje Jablonce*“ je ale uvedeno, že tento velmi propracovaný detail vychází spíše z bílých tulipánů.⁸² Celý interiér podtrhují nástěnná svítidla, která jsou připevněna k pilířům. Ale v době, kdy vznikala má bakalářská práce, v interiéru svítidla chyběla, jelikož právě probíhalo jejich restaurování. Jak ale píše Jan Strnad „[...] *nástěnná, trojplamenná svítidla v lodi mají jednoduchý, ušlechtilý tvar – ramínka zakončená meandrem jsou kovová, stínítka původně kapkového tvaru byla vyrobena z mléčného nebo barevného přetahového skla*[obr. 26].“⁸³ Celý prostor hlavní lodi doplňují dále dřevěné lavice[obr. 27], které stojí ve dvou řadách a jsou zdobené jemným asymetrickým dekorem, který vychází ze secesní linie.

Závěr lodi tvoří mírně odsazený polygonálně zakončený chór[obr. 28]. Chór neboli presbytář je sklenut kruchtou, jejíž zdi jsou hladké bez jakéhokoliv plastického detailu. Celý prostor je vyzdoben pouze světle modrou malbou, na které se objevují motivy kříže a kalichu[obr. 29]. Jelikož je ale tato výzdoba pozdějšího data a vůbec nevychází z koncepce Josefa Záscheho, bude při restaurátorských pracích odstraněna.

⁷⁹ Jaroslav Zeman, Kostel Nejsvětějšího Srdce Ježíšova, <http://www.asb-portal.cz/architektura/nadcasova-architektura/kostel-nejsvetejsiho-srdce-jezisova-v-jablonci-nad-nisou-785.html>, vyhledáno 28. 3. 2013.

⁸⁰ Viz Kobler- Lhotová- Strnad (pozn. 17), s. 20.

⁸¹ Klenby, <http://leccos.com/index.php/clanky/klenba>, vyhledáno 26. 3. 2013.

⁸² Viz Kobler- Lhotová- Strnad (pozn. 17), s. 20.

⁸³ Ibidem, s. 20.

Stěny presbytáře jsou dále prolomeny dvanácti okny, která se nacházejí ve třech osách nad sebou. V každé jednotlivé nice je umístěno rozetové okno a pod ním „sdužené“ okno, které se skládá ze tří částí[obr. 30]. Většinu prostoru presbytáře zabírá hlavní oltář [obr. 31], který má být, jak se píše v knize „*Kapitoly ze stavebního vývoje Jablonce*“, také dílem Josefa Zascheho.⁸⁴ Ale prozatím se žádné materiály, které by se k oltáři vztahovaly, nenašly. Samotný oltář je tvořen mohutným zděným kvádrem, který je zdoben jemným reliéfem. Na tento podstavec je ve středové ose nasazen kříž s Ukřižovaným Kristem. Vše je doplněno plastickou štukovou výzdobou, která má symbolizovat tzv. Strom života.⁸⁵ Tento detail Stromu života je prosvětlován paprsky slunce, které vycházejí z důmyslně vybudované rozety za oltářem, což vytváří velmi působivou duchovní atmosféru[obr. 32].⁸⁶ Oltář je dále doplněn sochami zpívajících andělů[obr. 33], kteří jsou provedeni pomocí secesní linie a dekoru. Způsob jejich provedení může připomínat funebrální výzdobu krematorií.⁸⁷ Ukřižovaný Kristus i sochy andělů mají pocházet od stejného umělce, ale jelikož se prozatím nenalezly žádné materiály, které by se k sochařské výzdobě vztahovaly nelze, tohoto umělce přesně určit. Jan Strnad se domnívá, že by se mohlo jednat o díla z okruhu sochaře Karla Wilferta ml., jelikož Josef Zasche pro něj a pro jeho manželku projektoval tzv. Modrou vilu v Praze⁸⁸, ale tato domněnka, je podle mne zatím pouze spekulací. V presbytáře se dále nachází jednoduše pojatá kazatelna bez výrazné výzdoby.

Varhanní kruchta se nachází nad vstupem do kostela[obr. 34]. V mírném půlkruhu jí rámuje stále původní zábradlí. Původní jsou i varhany, které dlouhou dobu byly nefunkční, ale v nedávné době prošly celkovou rekonstrukcí, takže se brzy vrátí do běžného provozu kostela. Z kruchty se dále dostaneme k věžním hodinám a ke zvonu. Původně byly ve věži zavěšeny zvony tři – Víra, Láska a Naděje. Dva původní zvony padly za oběť 1. světové válce, kdy po jejím skončení byly nahrazeny zvony novými,

⁸⁴ Ibidem, s. 23.

⁸⁵ Strom života neboli Strom poznání dobra a zla je strom, který byl umístěn uprostřed Ráje. Bůh zakázal Adamovi a Evě z tohoto stromu jíst, ale had Evu přemluvil, aby ochutnala. Poté, co Adam a Eva ze stromu ochutnali a věděli, že jsou nazí a zakryli se. Když se Bůh dozvěděl o jejich prohřešku, potrestal Adama a Evu vyhnáním z Ráje.

(Bible, vydání z roku 1984)

⁸⁶ Viz Kobler- Lhotová- Strnad (pozn. 17), s. 23.

⁸⁷ Ibidem.

⁸⁸ Ibidem.

ale i tyto dva zvony byly zničeny, tentokrát během 2. světové války.⁸⁹ Ve věži je proto v současné době zavěšen pouze nejmenší ze tří původních zvonů.⁹⁰

5.4.2. Exteriér kostela

Průčelí kostela je velmi úhledně pojaté. Vstup do kostela [obr. 35] je vyvýšený a vede k němu žulové schodiště. Vstupní dveře se nalézají v malé předsíni, která má tvar zalomeného oblouku, který kopíruje průčelní štít. Ve středu zalomeného oblouku je znak Starokatolické církve [obr. 36] – motiv ryby, která je propojená se symbolem kříže. Na stranách vstupní předsíně se nacházejí nárožní plastiky zpívajících andělů [obr. 37], kteří vycházejí z koncepce andělů na hlavním oltáři. Samotný portál je půlkruhovitě zakončen a je zdoben výrazným přírodním štukovým reliéfem s motivem růží [obr. 38]. Vstupní dveře jsou dvoukřídlé, jsou pobité železným plechem a v jejich horní části je prosklený světlík, který je zvýrazněn secesním motivem vázy s květinami. Celé dveře jsou zdobené kovářskou technikou vysekávání, rýhování a tepání a v nedávné době prošly celkovou rekonstrukcí.⁹¹

Jedním z výrazných prvků celé stavby je velmi čistě provedený zaoblený průčelní štít [obr. 39]. Vrchol štítu je zdobený jemným štukovým reliéfem, který vychází z přírody a nese v sobě motiv kříže a Stromu života, které můžeme nalézt i v interiéru. Ve středové ose štítu se nachází rozetové okno [obr. 40], které je podtrženo výrazným secesním dekorem. Objevují se zde jak prvky geometrické, tak florální, které jsou velmi bravurně propojeny do jednoho harmonického celku. Pod tímto výjevem je umístěn nápis „Ehre sei Gott in der Höhe und Frieden Menschen auf Erden.“ [obr. 41] Neboli „Čest buď Bohu na výšinách a mír lidem na zemi.“⁹² Velmi důležitým detailem jsou i symboly, které jsou schované ve výzdobě štítu. Kromě motivu kříže a Stromu života je výzdoba doplněna o symboly kotvy a srdce, které mají znázorňovat jedny z nejdůležitějších křesťanských ctností – víru, lásku a naději.⁹³

Hlavnímu průčelí i celé stavbě vévodí vysoká hranolovitá věž [obr. 42], která přiléhá ke stavbě na levé straně. Věž se k patě kónicky rozšiřuje, což jejím základům přidává na hmotnosti, která se směrem nahoru snižuje a tím opticky zdůrazňuje

⁸⁹ Pavel Kopečný, *Původní starokatolické kostely*, Vizovice 2010, s. 33.

⁹⁰ Viz Kobler- Lhotová- Strnad (pozn. 17), s. 20.

⁹¹ Ibidem, s. 20.

⁹² Ibidem.

⁹³ Ibidem.

odlehčenou horní části věže. Nároží věže je zvýrazněno bosáží, která je zakončena motivem slunce a dráček. Samostatný vstupní portál do věže se nachází na levém bočním nároží[obr. 43]. Věžní okno je ukončeno suprafenestru, která je zvýrazněná vpadlou výplní. Tento motiv plynule navazuje na zdobný reliéf, který obepíná a zvýrazňuje věžní hodiny[obr. 44]. Tyto hodiny byly původně exponátem z výstavy v Berlíně a obci je věnovala manželka Josefa Scheiblera, Antonie Scheiblerová.⁹⁴ Zvonicové patro je nakonec zakončeno trojúhelníkovým štítem a věž ukončuje bohatě tvarovaná zdobená bání[obr. 45].

Boční fasáda[obr. 46] je tříosá a je pojatá velmi čistě. Její nejvýraznější částí jsou nadokenní štíty[obr. 47], které kopírují tvar štítu hlavního průčelí a jsou rovněž dotvořeny reliéfem kříže, který obepíná Strom života. Horní římsa je zvýrazněna opakujícím se geometrickým motivem, který opticky odděluje okna, která jsou vsazená v mělkých nikách.

Závěr kostela tvoří presbytář[obr. 48], který je polygonálně zakončen. Je pojat stejně jako boční fasády velmi jednoduše, dalo by se říct až minimalisticky. Výrazný středový bod tvoří pouze rozetové okno, které je vsazené do niky.

5.5. Zhodnocení stavby

Kostel, který vybudoval Josef Zasche, je pokládán za jednu z nejpůsobivějších ukázek sakrální secesní architektury nejenom na našem území. Jak už bylo uvedeno výše, podobné stavby byly realizovány spíše výjimečně. Církev poprvé ve své historii zastávala spíše druhořadé postavení ve společnosti a nové honosné stavby si proto většinou nemohla dovolit.

Kostel Povýšení sv. Kříže v Jablonci nad Nisou je výjimečný i tím, že vznikl na počátku 20. století, tedy v době, kdy se u nás secese teprve formovala. V tuto dobu se u nás mísí několik různých tradic, které dovolovaly architektům více experimentovat. Oproti tomu většina ostatních secesních kostelů na našem území začala vznikat přibližně až po roce 1910, v době, kdy se u nás nejvíce rozvíjel tzv. secesní klasicizmus. Tato skutečnost tak staví Jablonecký kostel do mimořádné pozice. Nejenže se pravděpodobně jedná o první realizovaný secesní kostel u nás, ale tento kostel jako jeden z mála, vychází z tradice belgické nebo francouzské, která u nás nebyla tolik

⁹⁴ Viz Kopečný (pozn. 89), s. 32.

rozšířená. Dekor, který Josef Zasche na stavbě využil je mnohem volnější, jemnější a více se snaží napodobovat přírodu. Díky tomu tak vychází z původních myšlenek secese, které ve své knize zformuloval Petr Wittlich.⁹⁵ Proto tento kostel bez nadsázky můžeme označit za nejčistější sakrální stavbu u nás.

Starokatolický kostel tvoří nepřehlédnutelnou dominantu západní části města. Jednolodní podélná stavba je presbytářem obrácená k severovýchodu a hlavní průčelí je obrácené do malého náměstí.⁹⁶ Urbanistický význam kostela podtrhují i vily, které kolem stavby vznikly. Projekty těchto rodinných domků a fary pocházejí z roku 1903 a jejich realizace proběhla o rok později.⁹⁷ Jak už bylo napsáno výše, architektem těchto vil je Zascheho spolužák Robert Hemmrich, který se snažil plynule ve svých návrzích navázat na realizaci kostela. Tato snaha je nejvíce čitelná na budově fary, na které se objevují i prvky, které lze najít na svatbě kostela. Díky těmto detailům, tak kostel i rodinné vily vytvářejí harmonický urbanistický celek, který postrádá jakýkoliv rušivý element[obr. 49].

Josef Zasche prokázal i respekt vůči tradičnímu pojetí sakrální architektury. Vytvořil chrám, který bez okázalé výzdoby působí velmi lehce a vznešeně, což vytváří náležitou duchovní atmosféru. Tato atmosféra je podtržena i důležitými náboženskými symboly, které se objevují a prolínají na celé stavbě. Interiér i exteriér kostela je osvobozen od zbytečných a rušivých elementů. Stěny hlavní lodi jsou hladké a veškerá pozornost je tak v interiéru upřena výhradně na monumentální oltář. Vše je vytvořeno tak, aby se vzájemně doplňovalo. Každý detail má své specifické uplatnění v prostoru, nic není náhodné. Díky tomu tak Josef Zasche dokonale prezentuje svoji architektonickou zručnost.

Starokatolický kostel Povýšení sv. Kříže se dodnes dochoval v téměř nezměněné podobě včetně skoro všech architektonických detailů. Další důležitou skutečností je i fakt, že kostel dodnes nepřetržitě slouží stejnému účelu, pro který byl vybudován, tedy pro bohoslužby Starokatolické obce. Přesto v současné době probíhá obnova chrámu, a to jak v interiéru, tak v exteriéru. Tato celková oprava probíhá v několika fázích, které spolufinancuje město Jablonec nad Nisou od roku 1990. Kostel se totiž nachází na seznamu kulturních památek Jablonce nad Nisou. Bohužel oprava fasády nebyla provedena v požadované kvalitě, což způsobuje to, že některá místa v hlavní lodi

⁹⁵ Viz Wittlich (pozn. 41), s. 13.

⁹⁶ Viz Kobler- Lhotová- Strnad (pozn. 17), s. 17.

⁹⁷ Ibidem, s. 25.

plesniví. Tento stav se stále řeší a měl by být v nejbližší době dán do pořádku. Kromě fasády byly již zrestaurované vchodové dveře, znovu se zprovoznily původní varhany a také se pracuje na opravě kostelních secesních svítidel.

6. Architekt Josef Zasche [obr. 50]

Architekt Josef Zasche je dnes velmi často považován za jednoho z hlavních představitelů německé kultury na našem území. Němci valnou část našich dějiny představovali autonomní kulturní a společenské jádro v naší zemi a ne vždy byly styky mezi oběma národy snadné.⁹⁸ Například na poli architektury, na počátku 20. století, byly styky obou kultur velice výjimečné.⁹⁹ Obzvláště v období první republiky bylo pro německy hovořící architektury skoro nemožné se v českém prostředí prosadit. Ale architektem, kterému se v tomto prostředí uplatnit podařilo, byl právě Josef Zasche.¹⁰⁰

6.1. Architektovo dětství

Josef Zasche se narodil 9. listopadu 1871 v Jablonci nad Nisou, jako druhé dítě manželů Zaschových.¹⁰¹ Josef Zasche starší pocházel z jedné z nejstarších jabloneckých rodin, jejíž rodokmen sahal až do 17. století. Jemu samotnému se na konci 19. století podařilo nashromáždit velký majetek a to díky tomu, že se z něj stal brusič skla a později úspěšný obchodník s bižuterními polotovary.¹⁰² Bohužel ještě v dětském věku Josef Zasche osiřel. Nejprve přišel o matku a následně i o otce. Ale díky tomu, že se Josefu Zaschovi staršímu povedlo zbohatnout, mohl svým dětem odkázat na tu dobu úctyhodnou sumu 37 tisíc zlatých.¹⁰³ Díky těmto penězům mohl Josef Zasche bez starostí dokončit měšťanskou školu a i studium na C. k. státní průmyslové škole v Liberci.

Jak uvádí Rudolf Günther ve své knize „*Lebensbild eines Architekten*“ Josef Zasche začal navštěvovat měšťanskou školu v devíti letech. V této době se také seznámil s Robertem Hemmrichem s kterým následně, začal navštěvovat průmyslovou školu v Liberci, obor stavitelství.¹⁰⁴ Podle jeho vysvědčení [obr. 51], [obr. 52] lze soudit, že byl mladý Josef Zasche spíše průměrný student. Nejlepší známky dostával

⁹⁸ Lukeš – Svoboda, Josef Zasche (pozn. 4), s. 534.

⁹⁹ Ibidem.

¹⁰⁰ Lukeš, Splátka dluhu (pozn. 5), s. 11.

¹⁰¹ Viz Kobler- Lhotová- Strnad (pozn. 17), s. 182.

¹⁰² Ibidem, s. 11 – 12.

¹⁰³ Jan Strnad a Jan Kobler ve své knize „*Kapitoly ze stavebního vývoje Jablonce*“ uvádějí, že Josef Zasche starší byl jeden z nejbohatších z lidí, kteří v roce 1881 zemřeli.

(Viz Kobler- Lhotová- Strnad (pozn. 17), s. 12)

¹⁰⁴ Viz Günther (pozn. 2), s. 13.

z odborných předmětů a hodnocen byl jako student „vzorných mravů“.¹⁰⁵ Josef Zasche školu navštěvoval společně s Adolfem Loosem [obr. 53], [obr. 54], který ale po dvou letech odešel do Brna, takže libereckou „průmyslovku“ nikdy nedokončil.¹⁰⁶ Oproti tomu Josef Zasche zde úspěšně 5. července roku 1889 složil maturitní zkoušku.¹⁰⁷

Po úspěšném dokončení C. k. průmyslové školy v Liberci se Josef Zasche stává posluchačem Akademie výtvarných umění ve Vídni. Zde absolvoval šest semestrů ve speciální škole architektury profesora Karla von Hasenauera.¹⁰⁸ Zascheho učitel byl ve Vídni společensky uznávanou osobou, které se dostávalo řady významných zakázek, také byl velkým zastáncem historizujících slohů a to zejména novobaročka. Přesto u něj, ale Josef Zasche bez větších problémů dokončil studia.¹⁰⁹

Po úspěšném absolvování Vídeňské akademie v roce 1892¹¹⁰ nastupuje Josef Zasche na praxi. V knize Rudolfa Günthera a i ve stati Zdenka Lukeše a Jana Svobody je uvedeno, že mladý Josef Zasche nastoupil do ateliéru Fridricha Ohmanna.¹¹¹ O této praxi, ale neexistují žádné jiné záznamy a ani samotný Josef Zasche ji ve svém vlastním krátkém životopise [obr. 55]¹¹² neuvádí. Jediná praxe, ke které se Josef Zasche hlásí, je praxe v projekčním ateliéru Fridricha Schachnera ve Vídni. K tomuto svému životnímu období se mladý architekt vyjadřuje takto: „[...] *absolvoval jsem Specializovanou školu pro architekturu na Vídeňské Akademii užitého umění a poté jsem pracoval u váženého vídeňského architekta, stavebního rady Fridricha Schachnera; z pověření jmenovaného odešel jsem do Prahy, abych tam vedl velké rozšiřovací práce České Spořitelny, a po jejím dokončení jsem si sám našel další samostatnou výdělečnou činnost.*“¹¹³

Po dokončení praxe se architekt natrvalo usazuje v Praze a snaží se plně osamostatnit, což se mu brzy podaří. Na dlouhou dobu se také stává skoro jediným

¹⁰⁵ Viz Kobler- Lhotová- Strnad (pozn. 17), s. 12.

¹⁰⁶ I přes to, že Adolf Loos ze školy po dvou letech odešel, je tento architekt dodnes považován za jednoho z nejvýznamnějších studentů. V areálu školy se nachází i jeho pamětní deska.

¹⁰⁷ Rudolf Günther ve své práci „*Lebensbild eines Architekten*“ uvádí, že Josef Zasche maturitní zkoušku složil již o rok dříve, tedy v roce 1888.

(Viz Günther (pozn. 2), s. 13)

¹⁰⁸ Lukeš – Svoboda, Josef Zasche (pozn. 4), s. 535.

¹⁰⁹ Viz Kobler- Lhotová- Strnad (pozn. 17), s. 12.

¹¹⁰ Josef Zasche v tomto roce získal také tzv. Haggemüllerovu cenu.

(Lukeš – Svoboda, Josef Zasche (pozn. 4), s. 535)

¹¹¹ V článku je doslova uvedeno „*Poté získává místo v kanceláři Fridricha Ohmanna a pracuje na jeho pražských realizacích.*“

(Lukeš – Svoboda, Josef Zasche (pozn. 4), s. 535)

¹¹² Autobiografie Josefa Zascheho, Archiv Akademie věd ČR, fond Německé akademie.

¹¹³ Ibidem.

volně tvořícím projektantem německé národnosti v Praze.¹¹⁴ Přesto Josef Zasche nedostává svoji první zakázku v Praze, ale ve svém rodném městě – v Jablonci nad Nisou.

6.2. Zascheho dílo

6.2.1. Stavby pro Jablonec nad Nisou

Jeho první realizovanou stavbou se stal právě starokatolický kostel Povýšení sv. Kříže. Ale jeho činnost se v rodném městě neomezila jen na jednu sakrální stavbu. Josef Zasche pro Jablonec nad Nisou projektoval i kostel Nejsvětějšího Srdce Ježíšova [obr. 56], nad kterým strávil bezmála třicet let. Oba kostely jsou velmi odlišné, což Jablonec nad Nisou staví do velmi zajímavé pozice, protože jen těžko nalezneme další město, kde stojí dva kostely od jednoho architekta v tak rozdílném stylu.

První návrhy na nový katolický chrám Nejsvětějšího Srdce Ježíšova vznikly již na konci 19. století, ale kostel samotný byl slavnostně vysvěcen a otevřen až v roce 1932. Jeden z impulzů pro stavbu nového kostela byla skutečnost, že se na počátku 20. století počet obyvatel v Jablonci nad Nisou skoro ztrojnásobil a starý katolický kostel se tak stal nevyhovující.¹¹⁵ Přesto stavba neměla lehký průběh. O plánu postavit kostel se začalo uvažovat v relativně klidné době, kterou brzy vystřídaly různé změny. První světová válka uspíšila rozpad Rakouska – Uherska a převážně německy mluvící pohraničí mladého Československa reagovalo citlivěji na zhoršující se hospodářskou situaci. Všechny tyto změny se na stavbě kostela odrazily, a proto se není čemu divit, že stavba byla zahájena až v roce 1930. Kostel, který následně vznikl, je dodnes považována za jednu z hlavních dominant města a zařadil se k nejvýznamnějším stavbám meziválečné sakrální architektury u nás.¹¹⁶

Kostel Nejsvětějšího Srdce Ježíšova působí stejně jako starokatolický kostel Povýšení sv. Kříže velmi čistě a monumentálně. Kostel je vytvořen pomocí stereotomních těles, které jsou k sobě složeny způsobem, který připomíná charakter funkcionalistické stavby. Fasáda je vytvořena z tmavých pálených cihel bez větší

¹¹⁴ Vybíral, *Německá architektura* (pozn. 8), s. 315.

¹¹⁵ Eva Růtová, *Josef Zasche. Kostel Nejsvětějšího Srdce Ježíšova v Jablonci nad Nisou* (Bakalářská diplomová práce), Ústav pro dějiny umění FFMU, Brno 2010, s. 3.

¹¹⁶ *Ibidem*, s. 9.

zdobnosti, díky čemuž je vše podřízeno pouze funkci a konstrukci. Dalším zajímavým prvkem je i to, že věž je vložena mezi hlavní budovu kostela a děkanství[obr. 57], čímž nese funkci spojovacího článku. Budovy tak tvoří jednu kompaktní stavbu, která tak urbanisticky dotváří ráz celého náměstí.

Kromě kostelů Josef Zasche v Jablonci nad Nisou projektoval i dvě rodinné vily. První dům si objednal Heinrich Dressler, syn významného jabloneckého exportéra, kdy dodnes je tento dům znám jako „Dresslerova vila“[obr. 58]. Vila stojí na křížení ulic Korejská a Jugoslávská v Jablonci nad Nisou a vznikla v letech 1905 – 1906.¹¹⁷ Ve stejném období jako tzv. Dresslerova vila vznikl i dům pro sochaře Karla Wilferta, dnes znám jako „Modrá vila“, který nalezneme v Praze. Tyto stavby jsou často dávány do kontextu, protože obě vycházejí z podobného dispozičního uspořádání.¹¹⁸

Dům Heindricha Dresslera dispozičně vytváří písmeno L a vychází z tradice klasicismu. Vila je tvořena dvěma kolmými částmi, které do jednoho celku spojuje vnější schodiště. Fasáda je jako u spousty dalších Zascheho staveb pojata jednoduše, funkčnost vily je postavena nad dekor. Dům byl od svého vzniku několikrát přestavován a upravován, dnes je tato budova využívána například jako mateřská školka, proto lze předpokládat, že původní uspořádání domu bylo pozměněno, aby tak lépe vyhovovalo dnešní funkci. Ale jelikož k této stavbě chybí prozatím jakákoliv dokumentace, je těžké odhadnout, jak původní interiér skutečně vypadal.¹¹⁹

Druhý dům, který Josef Zasche v Jablonci projektoval, byl pro významného jabloneckého advokáta Josefa Giebische[obr. 59], který se dnes nachází na rohu ulic Korejské a Opletalovy. I tento dům byl od svého vzniku několikrát opravovaný a přestavovaný. Plánová dokumentace k této stavbě také není plně dochována, proto si můžeme o původním vzhledu domu udělat jen základní představu.¹²⁰ Samotný obytný dům je složen z několika různorodých částí, které spolu vytvářejí kompozici celé stavby. K hlavní části stavby je připojen suterén domu, který leží pod úrovní ulice a nachází se zde soukromý vstup do budovy, který je vsazen do malého podloubí.

Aby byl výčet staveb úplný, nesmíme zapomenout na hrobku, kterou Josef Zasche navrhl pro mecenáše Starokatolického hnutí Josefa Scheiblera[obr. 60]. Hrobka byla realizována v roce 1906 a dodnes se nachází na hlavním městském hřbitově

¹¹⁷ Viz Kobler- Lhotová- Strnad (pozn. 17), s. 41.

¹¹⁸ Ibidem.

¹¹⁹ Ibidem.

¹²⁰ Ibidem, s. 43.

v Jablonci nad Nisou při křížení hlavních cest.¹²¹ Hrobka je vystavěna z masivních žulových kvádrů, které jsou doplněny vloženými polosloupky, které měly tvořit rámec pro mramorové desky se jmény pohřbených. Bohužel dnes je ale celkový stav hrobky velmi špatný, není nijak udržována a dokonce byla poničena vandaly, díky čemuž dnes na hrobce chybí jakýkoliv údaj o rodině Scheiblerových.¹²²

6.2.2. Stavby pro Prahu

Jedna z prvních staveb, které Josef Zasche v Praze projektoval, byla vila pro Karla Wilferta, dnes známá také jako Wilfertova vila nebo tzv. „Modrý dům“ [obr. 61]. Tento objekt, jak už bylo uvedeno výše, je často dáván do souvislosti s tzv. „Dresslerovou vilou“ v Jablonci nad Nisou, kterou Josef Zasche projektoval ve stejné době. Obě stavby totiž vycházejí z podobného řešení, kdy vily mají půdorys ve tvaru písmena L a válcovité schodiště, které spojuje obě křídla budovy do jednoho celku. Dalším společným bodem obou staveb je velmi prosté modernistické průčelí, nepočítáme – li, že Wilfertova vila je zdobena velmi jemnými keramickými prvky a slunečními hodinami, které měl navrhnout sám stavebník.¹²³

Po této stavbě mladý architekt poprvé pracuje na vládní zakázce – plánech pro kolejní budovu pražské německé univerzity.¹²⁴ Josef Zasche na tomto projektu pracoval od roku 1906, ale k realizaci kolejního paláce nikdy nedošlo, a to i přes to, že architekt na tomto tématu pracoval více než třicet let a sám ho považoval za svoje „[...] největší a nejmilejší dílo“.¹²⁵ Jak sám Josef Zasche ve své autobiografii uvádí, sama stavba stála třikrát před zahájením. Poprvé v roce 1908, kdy byl položen základní stavební kámen, ale samotné stavebnické práce se odložily kvůli politickým nepokojům. Podruhé stavba měla započnout v roce 1918, ale znovu byla z politických důvodů odložena. Potřetí měla být stavba zahájena v roce 1936, ale než město Praha vyřešilo všechny náležitosti a projekt se dostatečně upravil, nastal rok 1938, tedy rok, kdy bylo české pohraničí připojeno k Německé říši.¹²⁶

¹²¹ Ibidem.

¹²² Do začátku 70. let byla hrobka udržována, po smrti syna Josefa Scheiblera Edmunda začala pomalu pustnout.

(Viz Kobler- Lhotová- Strnad (pozn. 17), s. 37)

¹²³ Přemysl Veverka (ed.), *Slavné pražské vily*, Praha 2004, s. 37.

¹²⁴ Lukeš – Svoboda, Josef Zasche (pozn. 4), s. 536.

¹²⁵ Viz Autobiografie Josefa Zascheho (pozn. 112).

¹²⁶ Ibidem.

Ve stejné době, kdy Josef Zasche pracuje na plánech pro kolejní budovu pražské německé univerzity, získává jedny z nejdůležitějších zakázek svého raného tvůrčího období. První z nich byla objednávka na tzv. dům „U tří jezdců“ [obr. 62]. Tento dům ve stylu geometrické secese vznikl na místě původního raně klasicistního domu, který byl v roce 1907 zbourán. Samotná stavba nového domu podle plánů Josefa Zascheho probíhala do roku 1908. Dům se následně upravoval ještě v roce 1923, ale i tyto úpravy probíhaly podle plánů Josefa Zascheho. Dnešní stav budovy pochází až z roku 1982.¹²⁷

Hlavní průčelí domu je dnes čtyřpatrové a rozdělené do pěti os. Středová osa vystupuje ve druhém a třetím patře arkýřem, který je zakončen balkónkem. Přízemí domu je bosované a je prolomeno čtyřmi velkými stlačenými okny a portálem. Fasáda má vertikální charakter, který je podpořen střídáním dekorace meziokenních prostor. Samotná dekorace směřuje ke středové ose, kterou ještě více zvýrazňuje. Čtvrté patro je zvýrazněné geometrickým dekorem, který se nachází v meziokenních pilířích. Celá stavba je zakončena štítem, jehož tvar vychází z trojúhelníku a je doplněn reliéfem třech jezdců [obr. 63].

Druhou významnou stavbou tohoto období je palác Pražské železářské společnosti [obr. 64], který nalezneme na Senovážném náměstí v Praze na Novém Městě. Na tomto místě stával původně objekt kasáren, který byl v roce 1881 nahrazen novorenesančním obytným domem, který byl roku 1906 zbourán spolu s vedlejší budovou. Na této parcele následně vznikl nový rohový dům podle návrhu Josefa Zascheho, který navrhl i jeho přestavbu v roce 1925. Objekt v letech 1992 – 1993 prošel rozsáhlou rekonstrukcí.¹²⁸

Palác železářské společnosti vychází se stejného základu jako dům „U tří jezdců“. Jedná se o čtyřpatrovou budovu, jejíž hlavní průčelí je členěno na devatenáct os. Středová osa je zde také zvýrazněna arkýřem, který je ukončen otevřeným balkónem. Na obou stranách arkýře se nachází nízký reliéf. Dekor fasády vychází z pozdní geometrické secese a doplňuje okna, která jsou sdružená.

Třetí významnou zakázkou tohoto období se stal palác Vídeňského bankovního spolku [obr. 65], který vznikl mezi léty 1907 – 1908. Budova se nachází na třídě Na Příkopě a pro Prahu měla tato novostavba mimořádný význam. Strohá fasáda z leštěné žuly, pomalu předznamenávala příchod architektonické moderny, která nahradila secesní sloh. Josef Zasche za tuto stavbu dostal prestižní cenu pro nejlepší stavbu

¹²⁷ Viz Baťková (pozn. 19), s. 485.

¹²⁸ Ibidem, s. 535.

Rakouska – Uherska v období 1900 – 1910.¹²⁹ Tento projekt Josef Zasche vypracoval spolu s vídeňským architektem Alexandrem Neumannem¹³⁰, který vypracoval návrhy na interiér.

Po těchto realizacích nastává vrcholné období Zascheho tvůrčího života. Po realizaci stavby Vídeňského bankovního spolku je jmenován členem zkušební komise na speciální škole pro architekturu na AVU, také je zvolen do čela německých kurátorů v Národní galerii a stává se starostou Společnosti německých architektů v Čechách.¹³¹ Následně také dostává zakázku na palác spolku Cukrovarnického průmyslu, dnes známého také jako tzv. „Cukerní palác“ [obr. 66], [obr. 67]. Parcelu, kde tento palác dnes stojí, dlouhá léta zabíraly tři obytné domy s vnitřními dvorky, které byly pro potřebu výstavby zbourány. Josef Zasche na projektu pracoval mezi léty 1912 – 1916, kdy nejstarší verze projektu pochází z března roku 1912. Od výstavby budova prodělala několik změn a úprav, například v roce 1950 se upravovala po potřeby ministerstva pro výživu a následně v roce 1991 pro potřeby banky.¹³²

Palác má od svého vzniku velmi nepravidelný půdorys, který zvýrazňuje i jiná výzdoba fasád, díky čemuž se čtyřpatrový exteriér rozpadá do několika úseků, které dohromady spojuje pouze horizontální členění stavby.¹³³ Boční fasáda [obr. 68], která se nachází směrem k Senovážnému náměstí, je členěná pomocí čtyř os. Její boční strany jsou zvýrazněné pomocí nárožních arkýřů, které zabírají výšku všech čtyř pater. Přizemí paláce je proraženo třemi okny a je zvýrazněno bosáží. Nad korunní římskou se dále nachází arkýř, který zabírá šířku dvou os. Arkýř je zdoben volutovými křídly a je zakončen trojúhelníkovým štítem.

Do stejného časového období jako „Cukerní palác“, spadá i projekt Všeobecného penzijního ústavu [obr. 69], na kterém Josef Zasche spolupracoval s Janem Kotěrou. Budova se nachází na Novém Městě pražském a stala se součástí nové zástavby, po asanaci této části města, která proběhla na začátku 20. století. Původní plány stavby pocházejí od Josefa Zascheho, ale návrh na fasádu vypracoval Jan Kotěra na začátku června roku 1912. Podle dochovaných materiálů, ale oba architekti v roce

¹²⁹ Lukeš – Svoboda, Josef Zasche (pozn. 4), s. 537.

¹³⁰ Alexander Neumann byl vídeňským architektem, který pracoval na dvou stavbách i v Čechách. Vystudoval ve Vídni na Technické vysoké škole a následně nastoupil do ateliéru Fellner a Helmer. Ten nakonec opustil a založil si vlastní kancelář, která byla činná až do roku 1939, protože v tomto roce emigroval do Austrálie.

(Lukeš, Splátka dluhu (pozn. 5), s. 217)

¹³¹ Lukeš – Svoboda, Josef Zasche (pozn. 4), s. 538.

¹³² Viz Baťková (pozn. 19), s. 517.

¹³³ Ibidem, s. 518.

1913 stavbu ještě společně upravovali, protože původní plán nebyl nakonec zcela schválen. Budova oproti ostatním Zascheho stavbám neprošla výraznějšími změnami a kromě několika zásahů stále odpovídá původním plánům.¹³⁴ Fasáda budovy, kterou navrhl Jan Kotěra, vychází se stylu geometrické moderny a nenesé žádné výraznější dekorativní prvky.

Dále se měl Josef Zasche v Praze podílet na výstavbě vícepodlažních obytných domů v Praze – Bubenči, ale toto tvrzení se prozatím nepodařilo potvrdit, protože tyto domy zatím nikdo nelokalizoval. O těchto domech se ve svém vzpomínkovém článku na Josefa Zascheho zmiňuje pouze Jan Emil Koula.¹³⁵ Koula vzpomíná, že se po absolvování pražské techniky, díky známému, dostal do kanceláře architekta Josefa Zascheho, který právě tyto domy projektoval. Mladý architekt píše, že zprvu pouze kopíroval předložené materiály a hlavně přepisoval německé nápisy na české, takže se k samotné stavbě budov nikdy nedostal. V závěru článku následně vzpomíná, že po pár měsících ateliér opustil, protože Josef Zasche pro něj už nebyl tím architektem, kterého dříve obdivoval. Přesto článek ukončuje větou „[...] zemřel ve vysokém věku a asi si nikdo na něj nevzpomněl, necht' je tato malá vzpomínka jakýmsi upozorněním na jeho dílo, které neztratilo na své hodnotě.“¹³⁶

Jeden z posledních velkých projektů Josefa Zascheho v Praze byl bankovní palác „Adria“ [obr. 70], který vznikl na místě zbouraného paláce pasovského biskupa knížete Thuna. Jednalo se o palác italské pojišťovny Riunione Adriatica di Sicurta, která pověřila v roce 1922 Josefa Zascheho úkolem, vypracovat plány pro její nové pražské sídlo.¹³⁷ Josef Zasche požadované materiály vypracoval, ale pražský magistrát je plně odmítl. Zasche na tuto situaci vzpomíná ve své krátké autobiografii s tím, že město Praha vyžadovalo „[...] aby fasáda byla provedena výhradně českým architektem.“¹³⁸ Proto se také vypsalá soutěž na fasádu budovy, které se účastnil kromě Josefa Zascheho i Bohumil Kozák nebo Pavel Janák, kdy právě poslední jmenovaný soutěž vyhrál.¹³⁹

¹³⁴ Ibidem, s. 314.

¹³⁵ Koula, *Moje začátky* (pozn. 12), s. 8.

¹³⁶ Ibidem.

¹³⁷ Viz Baťková (pozn. 19), s. 201.

¹³⁸ Viz *Autobiografie Josefa Zascheho* (pozn. 112).

¹³⁹ Viz Baťková (pozn. 19), s. 201.

Autorem fasády ve stylu tzv. rondokubismu¹⁴⁰ neboli tzv. národního slohu se tak stal Pavel Janák a Josef Zasche zůstal projektantem půdorysu a interiéru stavby.¹⁴¹

Fasáda paláce „Adria“ [obr. 71] je dodnes velmi výrazná, což je jeden z důvodů, proč je palác považován za jednu z novodobých dominant města. Dekoratívni strukturu fasády tvoří přepásané pilastry, které zdobí silně stylizované květy, které se nacházejí v jejich vpadlých výplních. Obdélníková okna jsou orámována obloučkovými a trojúhelníkovými římsami. Nad třetím patrem je vytvořena plastická římsa, nad níž vždy dvě osy oken ustupují do budovy, což vytváří dojem, že fasáda je korunována cimbuřím.¹⁴²

6.2.3. Stavby pro severní a severozápadní Čechy

Kromě rodného Jablonce nad Nisou a Prahy byl Josef Zasche činný i v jiných městech. Například v roce 1904 projektoval pro město Aš budovu městské spořitelny, která dnes slouží jako veřejná knihovna.¹⁴³ Dále v letech 1910 – 1912 projektoval lidovou knihovnu v Ústí nad Labem, zvanou též „Weinmanneum“. Tato stavba byla za 2. světové války velmi poničena a proto musela být v roce 1947 zbourána.¹⁴⁴ Následně v letech 1911 – 1913 projektoval okresní chorobinec císařovny Alžběty v Chomutově, neboli tzv. „Elisabethhaus“ [obr. 72], kdy se jedná o klasicky pojatou stavbu s výraznějším segmentovým štítem, která dnes není v úplně dobrém stavu.¹⁴⁵

Josef Zasche skoro celý svůj život strávil v Praze a podílel se na její dnešní podobě, přesto však byl po dlouhá léta zapomenutým tvůrcem. V roce 1945 hned po skončení války byl architekt dočasně vysídlen do Roudnice nad Labem a to i přesto, že se k nacismu nikdy nehlásil.¹⁴⁶ Krátce po jeho vysídlení byl zničen i jeho osobní archiv

¹⁴⁰ Rondokubismus neboli národní styl, národní dekorativismus, český architektonický kubismus se vyvinul v Čechách na začátku 20. století a stal se určitým specifickým znakem první republiky. Tento styl byl dlouhá léta opomíjen, ale v poslední době se dává hojně do kontextu s českým art deco. (Zdeněk Lukeš, *Český architektonický kubismus: podivuhodný směr, který se zrodil v Praze*, Praha 2006, s. 14 - 19)

¹⁴¹ Lukeš – Svoboda, Josef Zasche (pozn. 4), s. 541.

¹⁴² Viz Bařková (pozn. 19), s. 201 – 202.

¹⁴³ Knihovna už slouží veřejnosti,

http://www.mestoas.cz/vismo/dokumenty2.asp?id=227806&p1=4466&n=knihovna-uz-slouzi-verejnosti&vol_stavzobrazeni=2, vyhledáno 10. 4. 2013.

¹⁴⁴ Viz Kobler- Lhotová- Strnad (pozn. 17), s. 45

¹⁴⁵ Ibidem, s. 43.

¹⁴⁶ Lukeš – Svoboda, Josef Zasche (pozn. 4), s. 542.

v Mezibranské ulici 21 na Novém Městě pražském. Jako československý občan německé národnosti byl spolu s veškerým německým obyvatelstvem paušálně obviněn z válečných zločinů proti Československu, a nehledě na jeho přání zde zůstat¹⁴⁷, byl po internaci v Roudnici odsunut do obce Schackensleben v tehdejším NDR.¹⁴⁸ Josef Zasche se ve svém novém domově dlouhou dobu snažil znovu prosadit. Ucházel se například o místo profesora na Výtvarné akademii ve Freiburgu, ale jeho žádost byla zamítnuta. V roce 1957 zde tak umírá v naprostém zapomnění.¹⁴⁹

¹⁴⁷ Jeho žádost podpořilo hned několik významných českých architektů, ale jejich odpor se setkal s nezdarem.

(Lukeš – Svoboda, Josef Zasche (pozn. 4), s. 542)

¹⁴⁸ Viz Kobler- Lhotová- Strnad (pozn. 17), s. 62.

¹⁴⁹ Lukeš – Svoboda, Josef Zasche (pozn. 4), s. 542.

7. Závěr

Úkolem mé bakalářské práce bylo detailně zmapovat historický, ale i stavební vývoj kostela Povýšení sv. Kříže v Jablonci nad Nisou a nalézt odpovědi na dosud nevyřešené otázky. Práce si také brala za cíl komplexně popsat a zhodnotit samotnou stavbu, a tím tak vymezit základní principy secesních sakrálních staveb. Tento architektonický rozbor je podložen i fotodokumentací, která je součástí mé bakalářské práce. Zvláštní pozornost jsem také věnovala samotné plánové dokumentaci, kterou jako první ve své práci prezentuji v nezměněné podobě, což považuje za jeden z hlavních přínosů mé práce.

Kostel, který Josef Zasche pro svoje rodné město vytvořil, je dnes považován za jednu z nejdůležitějších realizací jeho raného období, ale okolnosti výběru architekta pro tuto stavbu dosud nejsou zcela vyřešeny. Kostel se dnes všeobecně připisuje Josefu Zschemu, stále však zůstává otevřená otázka spoluautorství. Ani já sama, i přes svoji snahu, jsem na tuto otázku nemohla nalézt jasnou odpověď. Josef Zasche tento kostel ve své krátké autobiografii¹⁵⁰ nezmiňuje, ale dochovaná plánová dokumentace nese jeho podpis a i záznamy Starokatolického hnutí mluví jasně. Podle Jablonecké tradice se na plánech měl podílet architekt Kamil Hilbert, ale podle mého názoru je tato myšlenka chybná. Sice nemohu vyloučit možnost, že se Kamil Hilbert účastnil soutěže na stavbu kostela, ale to, že Josef Zasche a Kamil Hilbert spolu spolupracovali, považuji za nesprávnou úvahu. Podle mého názoru je spíše možné, že se Kamil Hilbert mohl kostelem Povýšení sv. Kříže inspirovat při stavbě kostela sv. Jana Nepomuckého ve Štěchovicích.

Kromě otázek ohledně spoluautorství a autorství kostela, bylo cílem mé bakalářské práce také upozornit na jedinečnou architektonickou hodnotu kostela Povýšení sv. Kříže a na jedinečný význam jeho architekta Josefa Zscheho, který je dnes znám spíše skrz jeho pražské realizace. Tyto stavby v mnoha ohledech určily dnešní stavební ráz Prahy a bezpochyby se některé z nich staly novodobými dominantami města. O to více, bychom neměli dále na tohoto architekta zapomínat, protože jeho přínos pro naši architekturu je značný.

Na závěr lze pouze dodat, že se domnívám, že cíle, které jsem si na začátku práce vytyčila, jsem s větším či menším úspěchem splnila. Přesto musím dodat, že

¹⁵⁰ Autobiografie Josefa Zscheho (pozn. 110).

problematika kostela Povýšení sv. Kříže v Jablonci nad Nisou není ještě doposud plně dořešena a proto toto téma není ještě zdaleka vyčerpané. Díky absenci jakýchkoliv materiálů, které by se kostela týkaly, nemůžeme totiž zcela vyloučit myšlenku, že Josef Zasche na stavbě kostela s někým spolupracoval.

8. Prameny a literatura

8.1. Literatura

- Anděl Rudolf, *Libereckým krajem: osobnosti*, Liberec 2007.
- Baťková Růžena, *Umělecké památky Prahy 2.*, Praha 1998.
- Beneš – Scheybal - Scheybalová, *Památky Jablonecka: přehled historických památek okresu Jablonec nad Nisou*, Jablonec nad Nisou 1969.
- Filip Aleš, *Secesní chrámy na Moravě a ve Slezsku*, Brno 2004.
- Franěk – Šorm – Drahoňová, *125 let státní průmyslové školy v Liberci*, Liberec 2001.
- Günther Rudolf, *Lebensbild eines Architekten*, Mnichov 1971.
- Gössel Peter – Leuthäuserová Gabriela, *Architektura 20. století*, Praha 2006.
- Halík Pavel (ed.), *Slavné vily Libereckého kraje*, Praha 2007.
- Herout Jaroslav, *Století kolem nás*, Praha 1961.
- Honzík Karel, *Ze života avantgardy: zážitky architektovi*, Praha 1963.
- Hórová Anděla, *Nová encyklopedie českého výtvarného umění N - Ž*, Praha 1995.
- Kašpar Jan, *Jablonec nad Nisou – město v proměnách času*, Jablonec nad Nisou 1996.
- Kašpar Jan, *Jablonec nad Nisou: stručný průvodce sedmi stoletími města*, Jablonec nad Nisou 2006.
- Kober Jan (ed.), *Kapitoly ze stavebního vývoje Jablonce nad Nisou*, Jablonec nad Nisou 2004.
- Koch Wilfried, *Evropská architektura. Encyklopedie evropské architektury od antiky po současnost*, Praha 2012.
- Kolářek Karel, *Vznik a vývoj starokatolického hnutí na území severních Čech do roku 1946*, Brno 2006.
- Kopečný Pavel, *Původní starokatolické kostely*, Vizovice 2010.
- Koula E. Jan, *Nová česká architektura a její vývoj v XX. století*, Praha 1940.
- Kučera Jaroslav, *Osud nebo vyhnání? Sádečtí Němci v Československu v letech 1945 – 1946*, Praha 1992.
- Klein Dieter – Stumpe Gabriela, *Jugendstil im alten Gablonz*, Neugablonz 2008.
- Klein Dieter, *100 Gablonezer Schönheiten*, Mnichov – Jablonec nad Nisou 2012.
- Lahoda Vojtěch (ed.), *Dějiny českého výtvarného umění IV/1*, Praha 1998.
- Lukeš Zdeněk, *10 století architektury: Architektura 20. století*, Praha 2001.

Zdeněk Lukeš, *Český architektonický kubismus: podivuhodný směr, který se zrodil v Praze*, Praha 2006.

Lukeš Zdeněk, *Splátka dluhu: Praha a její německy hovořící architekti 1900 – 1938*, Praha 2002.

Nový Petr, *Jablonecká bižuterie*, Praha 2008.

Růtová Eva, *Josef Zasche. Kostel Nejsvětějšího Srdce Ježíšova v Jablonci nad Nisou* (Bakalářská diplomová práce), Ústav pro dějiny umění FFMU, Brno 2010.

Scheybalová Jana – Scheybal Josef, *Kraj kolem Jizery, Železný Brod* 1995.

Švácha Roztislav, *Od moderny k funkcionalismu: Proměny pražské architektury I. poloviny 20. století*, Praha 1985.

Tomeš Josef (ed.), *Český bibliografický slovník XX. století. Q – Ž*, Praha 1999.

Veverka Přemysl (ed.), *Slavné pražské vily*, Praha 2004.

Vybíral Jindřich, *Česká architektura na prahu moderní doby: devatenáct esejů o devatenáctém století*, Praha 2002.

Vlček Pavel (ed.), *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*, Praha 2004.

Wittlich Petr, *Česká secese*, Praha 1985.

Wittlich Petr, *Umění a život – doba secese*, Praha 1987.

8.2. Články

Koula E. Jan, *Moje začátky u Josefa Zaslcheho, Československý architekt XXI.*, č. 22, 1975, s. 8.

Klein Dieter, *Architekt Josef Zasche, Jizerská Kóta 0428'*, č. 3, Jablonec nad Nisou 1996, s. 22 – 30.

Lukeš Zdeněk – Svoboda Jan, *Josef Zasche, Umění XXXVIII.*, č. 6., 1990, s. 534 – 543.

Lukeš Zdeněk, *Tři secesní rarity, Lidové noviny*, sobota 22. prosince 2012, s. V/37.

Rössler Martin, *Architekt Josef Zasche, Bulletin České komory architektů*, č. 3., 2010, s. 25 – 27.

Mínstrová Zuzana, *Před padesáti lety zemřel tvůrce tváře Jablonce, Jablonecký deník. cz*, 10. října 2007.

Vybíral Jindřich, *Německá architektura v Praze v letech 1900 – 1918. Tvůrci a záměry, Umění LI.*, č. 4., 2003, s. 306 – 324.

8.3. Internetové zdroje

<http://www.jablonec.com/redakce/index.php?detail=5800&subakce=events>, vyhledáno 25. 3. 2013.

http://cs.wikipedia.org/wiki/Sagrada_Familia, vyhledáno 4. 3. 2013.

<http://www.stavbaweb.cz/Stavby-pro-zdravotnictvi/Spital-Otto-Wagnera-a-kostel-svateho-Leopolda-ve-Vidni.html>, vyhledáno 21. 3. 2013.

<http://www.starokatolici.cz/>, vyhledáno 15. 2. 2013.

<http://www.starokatolici-jablonec.cz/kostel.html>, vyhledáno 15. 2. 2013.

<http://www.asb-portal.cz/architektura/nadcasova-architektura/kostel-nejsvetejsiho-srdce-jezisova-v-jablonce-nad-nisou-785.html>, vyhledáno 28. 3. 2013.

<http://leccos.com/index.php/clanky/klenba>, vyhledáno 26. 3. 2013.

http://cs.wikipedia.org/wiki/Kamil_Hilbert, vyhledáno 5. 5. 2013.

<http://www.krizovnici.eu/>, vyhledáno 5. 5. 2013.

<http://cs.wikipedia.org/wiki/M%C4%9Bstys>, vyhledáno 5. 5. 2013.

8.4. Archivní prameny

8.4.1. Okresní archiv Jablonec nad Nisou

fond „Böhmen in 19. Jahrhundert. Vom Klassizismus zur Moderne“
sbírka novin a časopisů

8.4.2. Okresní archiv Liberec

fond „střední průmyslové školy stavební v Liberci“

8.4.3. Archiv Akademie věd v Praze

fond „Německé akademie. Josef Zsche“

8.4.3. Národní archiv v Praze

fond „Starokatolické biskupství a fara ve Varnsdorfu“

SKBF Varnsdorf, inv. č. 5, karton 3

SKBF Varnsdorf, inv. č. 37, karton 7

SKBF Varnsdorf, inv. č. 46, karton 9

SKBF Varnsdorf, inv. č. 66, karton 19

SKBF Varnsdorf, inv. č. 66, karton 20

8.5. Tištěné prameny

8.5.1. NPÚ, ú. p. Liberec

Starokatolický kostel Povýšení sv. Kříže – projektová příprava úprav v interiéru.
Vedoucí projektu ing. arch. Tomáš Šantavý, Praha 2001.

Starokatolický kostel Povýšení sv. Kříže – restaurátorský průzkum. Akant – Art
2001.

Vstupní dveře starokatolického kostela Povýšení sv. Kříže v Jablonci nad Nisou.
Restaurátorský průzkum a závěr. Hefaistos spol. s. r. o., 1994.

9. Seznam vyobrazení

1. kostel Povýšení sv. Kříže, čelní pohled [foto Libor Roháček].
2. město Jablonec nad Nisou [převzato z www.lazne-relax-jablonec.cz, vyhledáno 22. 4. 2013].
3. secesní budova hotelu v ulici 5. května v Jablonci nad Nisou [foto autor].
4. budova Muzea skla a bižuterie v Jablonci nad Nisou [foto autor].
5. kostel Sagrada Familia v Barceloně, autor Antoni Gaudí [převzato z www.architecture.about.com, vyhledáno 22. 4. 2013].
6. kostel sv. Leopolda v areálu Vídeňské psychiatrické léčebny Steinhof [převzato z www.stavbaweb.cz, vyhledáno 22. 4. 2013].
7. kostel sv. Václava v Praze v Bohnicích [převzato z www.praga-magica.blog.cz, vyhledáno 22. 4. 2013].
8. kostel sv. Jana Nepomuckého ve Štěchovicích [převzato z [http://cs.wikipedia.org/wiki/Kostel_svatého_Jana_Nepomuckého_\(Štechovice\)](http://cs.wikipedia.org/wiki/Kostel_svatého_Jana_Nepomuckého_(Štechovice)), vyhledáno 22. 4. 2013].
9. podpis Josefa Zascheho a datace na plánové dokumentaci ke kostelu Povýšení sv. Kříže v Jablonci nad Nisou [převzato z Okresního archivu Jablonec nad Nisou].
10. plán skupiny vil tzv. Scheiblerových domů od Roberta Hemmricha [převzato z Kobler – Lhotová – Strnad, *Kapitoly ze stavebního vývoje Jablonce*, Jablonec nad Nisou 2004.].
11. fara s bytem pro faráře a jeho rodinu, detail fasády [foto Libor Roháček].
12. plán č. I., původní plánová dokumentace, půdorys suterénu kostela [převzato z Okresního archivu Jablonec nad Nisou].
13. plán č. II., původní plánová dokumentace, půdorys suterénu kostela [převzato z Okresního archivu Jablonec nad Nisou].
14. plán č. III., původní plánová dokumentace, půdorys kostela [převzato z Okresního archivu Jablonec nad Nisou].
15. plán č. IV., původní plánová dokumentace, průřez stavby [převzato z Okresního archivu Jablonec nad Nisou].

16. plán č. V., původní plánová dokumentace, podélný řez hlavní lodí kostela [převzato z Okresního archivu Jablonec nad Nisou].
17. plán č. VI., původní plánová dokumentace, návrh hlavního průčelí [převzato z Okresního archivu Jablonec nad Nisou].
18. plán č. VII., původní plánová dokumentace, návrh závěru kostela [převzato z Okresního archivu Jablonec nad Nisou].
19. plán č. VIII., původní plánová dokumentace, návrh boční fasády [převzato z Okresního archivu Jablonec nad Nisou].
20. kostel Povýšení sv. Kříže v Jablonci nad Nisou [převzato z www.lazne-relax-jablonec.cz, vyhledáno 22. 4. 2013].
21. hlavní loď kostela Povýšení sv. Kříže v Jablonci nad Nisou [foto Libor Roháček].
22. skořepinová klenba v interiéru kostela [foto Libor Roháček].
23. detail pilastru v interiéru [foto Libor Roháček].
24. detail pilastru v interiéru [foto Libor Roháček].
25. detail dekorativní vitraje [foto Libor Roháček].
26. nástěnná svítidla v lodi [převzato z Kobler – Lhotová – Strnad, *Kapitoly ze stavebního vývoje Jablonce*, Jablonec nad Nisou 2004.].
27. dřevěné lavice v interiéru kostela [foto Libor Roháček].
28. chór [foto Libor Roháček].
29. detail prostoru presbytáře [foto Libor Roháček].
30. detail okna v presbytáři kostela [foto Libor Roháček].
31. hlavní oltář [foto Libor Roháček].
32. detail hlavního oltáře [foto Libor Roháček].
33. detail zpívajících andělů na hlavním oltáři [foto Libor Roháček].
34. varhaní kruchta [foto Libor Roháček].
35. hlavní portál [foto Libor Roháček].
36. znak Starokatolické církve [foto Libor Roháček].
37. nárožní plastiky zpívajících andělů [foto Libor Roháček].
38. detail štukové výzdoby portálu [foto Libor Roháček].
39. detail průčelního štítu [foto Libor Roháček].
40. detail rozetového okna na hlavním průčelí kostela [foto Libor Roháček].

41. nápis na fasádě kostela [foto Libor Roháček].
42. věž [foto Libor Roháček].
43. detail bočního nároží věže [foto Libor Roháček].
44. detail věžních hodin [foto Libor Roháček].
45. detail věžní bání [foto Libor Roháček].
46. boční fasáda kostela [foto Libor Roháček].
47. detail nadokenních štítů [foto Libor Roháček].
48. zakončení presbytáře [foto Libor Roháček].
49. dobová pohlednice kostela Povýšení sv. Kříže a tzv. Scheiblerových vil [převzato z http://cs.wikipedia.org/wiki/Josef_Zasche, vyhledáno 22. 4. 2013].
50. dobová fotografie architekta Josefa Zascheho [převzato z http://cs.wikipedia.org/wiki/Josef_Zasche, vyhledáno 22. 4. 2013].
51. vysvědčení Josefa Zascheho z 1. ročníku průmyslové školy v Liberci [převzato z Okresního archivu Liberec, foto autor].
52. vysvědčení Josefa Zascheho z 1. ročníku průmyslové školy v Liberci [převzato z Okresního archivu Liberec, foto autor].
53. pamětní deska Adolfa Loose [foto Josef Šorm].
54. detail pamětní desky Adolfa Loose [foto Josef Šorm].
55. vlastní životopis Josefa Zascheho, detail první strany [převzato z archivu Akademie věd, foto autor].
56. kostel Nejsvětějšího Srdce Ježíšova [foto autor].
57. kostel Nejsvětějšího Srdce Ježíšova, spojení fary a stavby kostela [foto autor].
58. tzv. Dresslerova vila v Jablonci nad Nisou [foto autor].
59. vila advokáta Josefa Giebische v Jablonci nad Nisou [foto autor].
60. hrobka rodiny Scheiblerových v Jablonci nad Nisou [foto autor].
61. tzv. Modrý dům sochaře Karla Wilferta [převzato z http://cs.wikipedia.org/wiki/Josef_Zasche, vyhledáno 22. 4. 2013].
62. dům „U tří jezdců“ v Praze [převzato z http://cs.wikipedia.org/wiki/Josef_Zasche, vyhledáno 22. 4. 2013].
63. detail reliéfu Tří jezdců na domě „U tří jezdců“ v Praze [převzato z http://cs.wikipedia.org/wiki/Josef_Zasche, vyhledáno 22. 4. 2013].

64. palác Pražské železářské společnosti v Praze [převzato z http://cs.wikipedia.org/wiki/Josef_Zasche, vyhledáno 22. 4. 2013].
65. palác Vídeňského bankovního spolku v Praze [převzato z http://cs.wikipedia.org/wiki/Josef_Zasche, vyhledáno 22. 4. 2013].
66. tzv. Cukerný palác v Praze, boční fasáda [převzato z http://cs.wikipedia.org/wiki/Josef_Zasche, vyhledáno 22. 4. 2013].
67. tzv. Cukerný palác v Praze, boční fasáda [převzato z http://cs.wikipedia.org/wiki/Josef_Zasche, vyhledáno 22. 4. 2013].
68. tzv. Cukerný palác v Praze, boční fasáda směrem k Senovážnému náměstí [převzato z http://cs.wikipedia.org/wiki/Josef_Zasche, vyhledáno 22. 4. 2013].
69. palác Všeobecného penzijního fondu v Praze [převzato z http://cs.wikipedia.org/wiki/Josef_Zasche, vyhledáno 22. 4. 2013].
70. bankovní palác „Adria“ v Praze [převzato z http://cs.wikipedia.org/wiki/Josef_Zasche, vyhledáno 22. 4. 2013].
71. bankovní palác „Adria“ v Praze, detail fasády [převzato z http://cs.wikipedia.org/wiki/Josef_Zasche, vyhledáno 22. 4. 2013].
72. chorobinec císařovny Alžběty v Chomutově, neboli tzv. „Elisabethhaus“ [převzato z http://cs.wikipedia.org/wiki/Josef_Zasche, vyhledáno 22. 4. 2013].